

Ali smo v vzgojno-izobraževalnem sistemu pripravljeni na avtizem?

Psihologija in pedagogika

Raziskovalna naloga

Avtor: LARA PULKO

Mentor: BARBARA BEDENIK

Šola: II. GIMNAZIJA MARIBOR

Maribor, junij 2020

Ali smo v vzgojno-izobraževalnem sistemu pripravljeni na avtizem?

Psihologija in pedagogika

Raziskovalna naloga

Avtor: LARA PULKO

Mentor: BARBARA BEDENIK, TANJA GOLOB

Šola: II. GIMNAZIJA MARIBOR

Maribor, junij 2020

POVZETEK

V raziskovalni nalogi sem raziskovala avtizem in vpliv avtizma na posameznike, ki to bolezen imajo in njihove najbližje. Glavni namen moje naloge je raziskati, kako družba (ne)sprejema avtizem/-zma in za kaj vse so prav zaradi tega avtisti prikrajšani, kaj vse jim je odvzeto. K reševanju problema sem pristopala z različnimi metodami raziskovanja. Uporabila sem obliko strukturiranega intervjuja in anketnega vprašalnika. S tema raziskovalnima metodama sem raziskala in (delno) potrdila dve glavni hipotezi, ki sem si jih zastavila in sicer, da avtizem ni le motnja, ki zaznamuje življenje posameznika z avtistično motnjo in njegovih bližnjih, ampak tudi velika prednost, ki hkrati terja veliko prilagoditev; ter da so osebe z avtistično motnjo v današnji družbi zaznamovane z raznimi stereotipi, ki so se ohranili iz preteklosti in da je avtizem bolezen, o kateri se premalo govori in ozavešča.

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem mentorici in somentorici za vse strokovne nasvete, prijazno pomoč in vodenje pri nastajanju raziskovalne naloge.

Kazalo

0 UVOD	6
TEORETIČNI DEL.....	7
1 AVTIZEM	7
1.1 Avtistične motnje.....	7
1.2 Triada motenj pri avtizmu ali področja motenj pri avtizmu	8
1.2.1 Težave s socialno interakcijo – medosebni odnosi	8
1.2.2 Komunikacija.....	9
1.2.3 Fleksibilnost mišljenja in vedenja	9
1.3 Učne in senzorne težave	10
1.4 Otroški avtizem (klasični Kannerjev avtizem)	11
2 VZROKI ZA AVTIZEM.....	12
2.1 Genetika in okolje.....	13
2.2 Imunski sistem in disbioza	13
2.3 Prehrana, malabsorpcija in sindrom povečane prepustnosti črevesja	13
2.4 Strupenost težkih kovin	13
2.5 Cepiva	13
3 POSTAVITEV DIAGNOZE.....	14
3.1 Diagnosticiranje, odkrivanje AM.....	14
3.2 Pogostost AM	14
3.3 Naraščanje števila oseb z AM – vloga in pomen šol ter vrtcev	14
4 ZNAČILNOSTI OTROK Z AVTISTIČNIMI MOTNJAMI IN PROCES DIAGNOSTICIRANJA	15
4.1 Proces diagnosticiranja AM pri otroku.....	15
4.2 Pravice otrok s posebnimi potrebami	16
4.3 Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami (tudi z AM)	17
4.3.1 Postopek usmerjanja otrok s posebnimi potrebami (tudi otrok z AM).....	17
4.3.1.1 Predšolski otroci	17
4.3.1.2 Šolski otroci.....	20
4.3.1.2.1 Prilagoditve v procesu šolanja.....	20
5 ASPERGERJEV SINDROM	22
5.1 Značilnosti Aspergerjevega sindroma	22
5.2 Razlike med Aspergerjevim sindromom in avtizmom	23
6 INSTITUCIJE, KI SE UKVARJAJO Z AVTIZMOM	23
6.1 Center za avtizem Maribor.....	23
6.2 Inštitut za avtizem in sorodne motnje	24
6.3 Zveza za avtizem Slovenije	25

7 EMPIRIČNI DEL	26
7.1 Metodologija dela	26
7.2 Raziskovalni vzorec	27
7.3 I. DEL EMPIRIČNEGA DELA	27
7.4 II. DEL EMPIRIČNEGA DELA	45
Intervju s starši otrok z AMS	45
7.5 Razprava, interpretacija rezultatov	48
8 SKLEP	52
9 DRUŽBENA ODGOVORNOST	52
10 LITERATURA	54
11 PRILOGE	55

0 UVOD

V svoji raziskovalni nalogi bom raziskovala avtizem in vpliv avtizma na posameznike, ki to bolezen imajo in njihove najbližje. Avtizem je najhitreje naraščajoča razvojna motnja – pogostnost avtizma je v zadnjih dveh desetletjih narasla za več 10x, prizadene več kot 1 % populacije. Avtizem ostaja stalnica skozi vse življenje, ravno tako tudi potreba po pomoči in podpori. Zgodnja terapija in kasneje ustrezno šolanje ob strokovnjakih, ki imajo znanje s področja posebnih potreb teh otrok lahko bistveno zmanjša tudi finančno breme, ki ga ima družba zaradi razvojnih in vedenjskih specifičnosti teh oseb.

V Sloveniji so otroci z avtizmom prikrajšani predvsem na področju zgodnje terapevtske obravnave, njihovi starši pa nimajo potrebnega znanja in podpore. »Poleg tega v Sloveniji pogrešamo v okviru javnega izobraževanja program za strokovnjake, ki delajo z osebami z avtizmom«, pravi dr. Marta Macedoni Lukšič, vodja Zavoda Inštitut za avtizem in sorodne motnje. Dostopno na : <https://www.delo.si/prosti-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html> [Citirano 3. 2. 2020, 18:39].

Glavni namen moje naloge je raziskati, kako družba (ne)sprejema avtizem (-zma) in za kaj vse so prav zaradi tega otroci z avtizmom prikrajšani, kaj vse jim je odvzeto. Ugotavljala in analizirala bom, kako se avtisti od nas razlikujejo, tako vedenjsko kot tudi čustveno. Med raziskovanjem želim dokazati tudi, da avtizem ni le motnja, ki zaznamuje posameznika, ampak je lahko tudi edinstvena prednost, če avtizem poznamo in ga sprejemamo. Obravnavano problematiko bom raziskovala s pomočjo virov in literature, ki so že objavljeni. Izvedla bom intervjuje s starši avtistov, specialisti in posamezniki (strokovnjaki), ki z avtisti delajo iz dneva v dan in lahko iz prve roke povedo marsikaj o bolezni in avtistih samih. Preko pogovora s starši otrok z motnjo avtističnega spektra, vzgojitelji, učitelji, strokovnimi delavci, strokovnjaki želim predstaviti, kako avtisti dojemajo svet in kako lahko njihov svet bolj razumljiv nam. V raziskovalni nalogi želim predstaviti tudi pristope, načine in metode dela z avtisti. Del naloge bo namenjen tudi predstavitvi organizacij, zavodov in drugih ustanov, katerih primarni interes je pomagati avtistom do čim bolj samostojnega in kakovostnega življenja. K reševanju problema bom pristopala z različnimi metodami raziskovanja. Uporabila bom obliko strukturiranega intervjuja in anketnega vprašalnika. S tema raziskovalnima metodama bom raziskala in potrdila dve glavni hipotezi, ki sem si jih zastavila. Prva hipoteza pravi, da avtizem ni le motnja, ki zaznamuje življenje posameznika z avtistično motnjo in njegovih bližnjih, a tudi velika prednost. Druga hipoteza, na kateri temelji raziskovalna naloga pa pravi, da so osebe z avtistično motnjo v današnji družbi zaznamovane z raznimi stereotipi, ki so se ohranili iz preteklosti in da je avtizem bolezen, o kateri se premalo govori in ozavešča.

TEORETIČNI DEL

1 AVTIZEM

1.1 Avtistične motnje

Avtistične motnje (AM) so skupina razvojnih motenj, ki trajajo vse življenje in vplivajo na to, kako osebe z avtizmom komunicirajo z drugimi ter kakšen odnos imajo do drugih ljudi in sveta. Za AM strokovnjaki uporabljajo tudi izraz spekter avtističnih motenj ali motnje avtističnega spektra. Ta izraz oz. strokovni termin se je uveljavil, ker imajo osebe z avtizmom mnogo skupnih značilnosti, hkrati pa so med njimi velike razlike glede na pojavnost in intenzivnost. Govorimo lahko o prepletu značilnosti posameznikovega delovanja v različnih okoliščinah. Odstopanja so opazna ne glede na posameznikovo razvojno raven ali mentalno starost. AM lahko nastopajo skupaj z drugimi zdravstvenimi ali genetskimi stanji. Prepoznamo jih po delovanju in vedenju osebe, ne moremo pa jih odkriti na osnovi medicinskih testov, kot so preiskave krvi, urina, genetske preiskave, zato v stroki velja, da za določanje AM nimamo biološkega markerja (Jurišić, 2016).

Ob AM se pogosto pojavljajo tudi druge motnje, kot so alergije, astma, motnje hranjenja, spanja, senzorne posebnosti in drugo. Raziskave kažejo, da je med otroki z avtizmom je štirikrat več dečkov kot deklic (Jurišić, 2016, str. 20).

Simptome AM lahko prepoznamo pred otrokovim tretjim letom starosti, odstopanja pa se kažejo na več področjih. Pri otrocih so ta odstopanja lahko opazna že ob prvem letu starosti. Vzrok za AM ni znan, verjetno pa ni samo eden, dokazano pa je, da gre za nevrobiološke motnje, ki niso posledica neprimerne vzgoje ali travmatičnega dogodka. Oseba ima AM vse življenje in čeprav ni zdravila, poznamo različne pristope, s katerimi stanje lahko izboljšamo (sem sodijo različni vedenjski pristopi, učenje komunikacije in zdravila, ki lahko omilijo simptome). Pomembno je, da se začnejo težave obravnavati čim bolj zgodaj, saj učinki zgodnje obravnave pomembno prispevajo k boljšemu izidu in kakovosti življenja celotne družine (Jurišić, 2016).

Tabela 1: Avtistične motnje in spekter avtističnih motenj

Vir: Jurišić, 2016, str. 21.

Avtistične motnje = spekter motenj						
Kakovostna odstopanja v socialnih stikih, vzorcih komunikacije			Utesnjen, stereotipen, ponavljajoč se vzorec interesov in dejavnosti			
Odstopanja v vzajemnih čustvenih in socialnih odnosih.	Odstopanja v nebesedni komunikaciji.	Odstopanja v razvoju, vzdrževanju in razumevanju odnosov.	Ponavljajoči se gibi telesa, ravnanje s predmeti ali z vzorci vedenja.	Odpor do sprememb, vztrajanje v rutinah, rigidnost mišljenja.	Omejena in vztrajna zanimanja, ki so nenavadna in zelo intenzivna.	Prevelika ali premajhna senzorna občutljivost.

Diagnoza staršem in strokovnjakom v vrtcu in kasneje v šoli omogoča, da poiščejo ustrezne informacije in pomoč, hkrati pa tudi omogoča zagotavljanje pravic glede družbene skrbi in odgovornosti.

Jurošičeva (2006) piše, da stiki z otroki z AM niso škodljivi, ampak ravno nasprotno – v stikih z njimi se vsi otroci naučijo strpnosti, sodelovanja, različnih načinov komunikacije, vse to pa je v življenju še kako koristno.

1.2 Triada motenj pri avtizmu ali področja motenj pri avtizmu

Otroci z motnjami avtističnega spektra (MAS) imajo težave na treh glavnih področjih svojega razvoja, zato govorimo o triadi motenj. Ta področja so:

- socialna interakcija in razumevanje,
- vsi vidiki komunikacije – verbalne in neverbalne,
- fleksibilnost mišljenja in adaptivno vedenje, vključno s težavami s predstavo (Whitaker, 2018, str. 9).

Stopnja vsake od teh težav se od otroka do otroka občutno razlikuje. Velike razlike obstajajo tudi v načinih, kako se težave kažejo navzven in kako vplivajo na vsakodnevno življenje. Vsak otrok ima svoj profil veščin in sposobnosti ter svojo edinstveno osebnost. Dokazano je, da imajo motnje avtističnega spektra sicer biološki vzrok, vendar pa je treba poudariti, da je podoba, ki jo kaže otrok, posledica učenja in izkušenj (Whitaker, 2018).

Zavedati se moramo, da ni obvezne povezave med motnjami avtističnega spektra in težavnim vedenjem. Če ima otrok neko obliko avtizma, to še ne pomeni, da se bodo nujno pojavile tudi vedenjske težave prav tako pa ni nujno, da se bodo otrokove trenutne vedenjske težave ohranile vse življenje, saj se veščine in strategije obvladovanja se razvijajo.

Težavno vedenje je pri otrocih z MAS veliko pogostejše. Njihove posebne težave povečujejo njihovo ranljivost, zato razvijejo vedenje, ki predstavlja velik izziv njihovim skrbnikom in učiteljem. Ko se ti vzorci utrdijo, jih je izredno težko spreminjati, pri tem pa se je treba zavedati, da vsakodnevne metode, ki jih večina odraslih uporablja za spreminjanje in oblikovanje vedenja drugih otrok, pri otrocih z MAS najbrž ne bodo učinkovite.

Da bi lahko spremenili otrokovo vedenje, ga moramo razumeti, saj prav razumevanje otrokovega vedenja pomeni osmišljanje njegovega avtizma.

1.2.1 Težave s socialno interakcijo – medosebni odnosi

Precej časa je veljalo, da sta otrokovo nezanimanje za stik in interakcijo z drugimi (ali celo izogibanje obema), najznačilnejši in najpogostejši primer za avtizem. S povečevanjem razumevanja motenj avtističnega spektra je bila priznana tudi širša in raznovrstnejša slika socialnih motenj. Nekateri otroci so res brezbrizni do drugih ljudi in dajejo občutek, kot da živijo v svojem svetu, zato jih različne vzpodbude iz okolja po vzpostavitvi stika vznemirijo. Druge ljudi izkoristijo za zadovoljevanje svojih potreb, vendar so pri tem zelo neosebni. Starši velikokrat pravijo, da se počutijo kot njihovo orodje. Druga skupina otrok sicer ne kaže nobenega aktivnega truda, da bi vzpostavila interakcijo, vendar se odzove, če kdo drug naredi prvi korak (Whitaker, 2018, str. 10). Vzorec, ki se je pojavil v tretji skupini otrok, je Lorna

Wing poimenovala »aktiven, a nenavaden«. »Gre za otroke, ki so lahko zelo zagreti za socialno interakcijo z drugimi, vendar kršijo nenapisana pravila, kako se je lotiti. Raje prepričujejo druge, kot se pogovarjajo z njimi, morda se zdijo precej vsiljivi in so lahko neprimerno predrzni ali preveč uradni ter bahavi.« (Whitaker, 2018, str. 10.)

Veliko razprav je posvečenih natančni naravi teh socialnih težav. V številnih raziskavah so strokovnjaki poskušali odkriti, ali imajo te težave temeljni vzrok. Čeprav se raziskave še nadaljujejo, so si večinoma vsi edini, da je osrednja težava za ljudi z MAS t.i. »umska slepota«¹. V tem izrazu so zajete njihove težave pri nagonskem zaznavanju, razumevanju in skrbi za čustva, prepričanja in namere drugih, kar je nadvse nenavadna značilnost avtizma (Whitaker, 2018).

1.2.2 Komunikacija

Razlike v stopnjah komunikacijskih veščin in strategij, ki se jih otroci z avtizmom naučijo, so zelo velike. Velika manjšina (vsak četrti ali peti otrok) morda nikoli ne bo razvila govora ali ne bo nikoli presegla faze ponavljanja besed ali zvez, ki jih sliši od drugih. Tudi ko se govor in jezik razvijata brez zaostanka, bo imel otrok komaj opazne, a resne težave pri uporabi jezika v različnih socialnih situacijah. Te težave so najbolj očitne in se kažejo kot kolebanje ali omahovanje, zlasti v situacijah, ko jih nekdo poskuša vključiti v pogovor o določeni temi.

Te težave pa se pri otrocih z MAS pa ne kažejo zgolj pri besedni oz. verbalni komunikaciji, pač pa tudi pri nebesedni oz. neverbalni komunikaciji, zlasti pri uporabi očesnega stika kot načinu spoznavanja osebe pred komunikacijo ali kot obliko sugestije drugi osebi, da pričakujemo njen odziv. Težave se lahko kažejo tudi pri učenju kazanja ali pri kretnjah, ki bi jih sicer lahko uporabljali kot nadomestno komunikacijo.

Vsi otroci z MAS imajo tudi določeno mero težav z razumevanjem komunikacije drugih. Nekateri otroci se šele po dolgem času naučijo, da imajo stvari imena ali da je govor posebna oblika hrupa, ki se razlikuje od vseh drugih zvokov v njihovem okolju. Težave se lahko kažejo tudi pri razumevanju in sledenju pogleda druge osebe ali pri deljeni pozornosti, tako da sploh ne vedo, o čem odrasli govorijo. Tudi ko oseba z MAS doseže precej visoko stopnjo razumevanja, lahko ima težave z globljim razumevanjem posameznih besed in stavkov oz. povedi, da bi lahko dojela namen in občutke govorca. Razumevanje abstraktnih konceptov in fraz s prenesenim pomenom, ki jih ne razumemo dobesedno, predstavljajo še posebej velike ovire (npr. zunaj lije kot iz škafe). Čeprav morda otrok razume posamezne stavke v daljših navodilih ali razlagi, ima lahko vseeno težave pri povezovanju stavkov in dojemanju pomena, ki se skrivajo za besedami.

1.2.3 Fleksibilnost mišljenja in vedenja

V različnih teorijah obstaja kar nekaj razhajanj, kako bi opisali in povzeli glavne značilnosti tega tretjega področja triade. Včasih govorimo o motnji v predstavljanju, vendar težave segajo

¹ Psiholog in učitelj **Adama Ockelforda** opredeli umsko slepoto kot »nesposobnost vživljanja v čustva in misli drugih ter videti svet skozi oči drugih«. Tjaša Artnik Knibbe: Avtizem, drugačen pogled na svet. Dostopno na URL naslovu: <https://www.dnevnik.si/1042657959/zdravje/za-duso/avtizem-drugacen-pogled-na-svet> [Citirano 30. 1. 2020, 18:45].

še dlje – gre za širšo motnjo prilagodljivosti in ustvarjalnosti mišljenja ter vedenja. Tako kot pri drugih dveh področjih triade se težave kažejo v različnih oblikah in v različnem obsegu prizadenejo otrokovo (in družinsko) vsakdanje življenje. Stopnja dodatnih učnih težav (ali morda celo motnja v duševnem razvoju) ima pomemben vpliv na to, kako se te težave kažejo (Whitaker, 2018, str. 13).

Otroci, ki so še zelo majhni ali so na relativno zgodnji razvojni stopnji, lahko postanejo odvisni od zelo specifičnih fizičnih občutij. Tako jih npr. lahko navdušuje gledanje stvari pod določenim kotom ali opazovanje vrtečih se predmetov. Lahko se navdušijo nad lučmi ali pa jih pritegnejo drugi dražljaji, npr. določeni vonji ali zvoki. Včasih otrok ustvari občutke s svojimi ponavljajočimi se gibi, kot so vrtenje, mahanje ali udarjanje. Vzorci igre, ki se pojavijo na poznejši stopnji, so lahko precej omejeni. Otrok se bo morda osredotočil le na eno določeno značilnost igrače ali na zbiranje in različne postavitve predmetov. Če se razvije domišljajska igra, je lahko ponavljajoča se ali neprilagodljiva, na primer ponavljanje prizorov iz istega videa ali vztrajanje, da se igra vedno izvede na enak način. Pri starejših ali sposobnejših otrocih lahko te težave prevzamejo obliko intenzivnih zanimanj ali obsedenosti. Včasih jih pritegne kaj nadvse nenavadnega – semaforji, sheme kosilnica, pralni stroji ali sesalniki. Lahko pa se pojavi nenavadna stopnja navdušenja nad čim in njena prevlada v otrokovem življenju (npr. zlaganje v pomivalni stroj, pospravljanje z mize).

Pogosta značilnost oseb z MAS so tudi težave s fleksibilnostjo mišljenja, ki se kažejo v rutinah, ritualih in odporu do spremembe. To imenujemo »potreba po istosti«. Tako si otroci z MAS pogosto ustvarijo svoje rituale in rutine, npr. vztrajajo, da so stvari postavljene, narejene ali celo izrečene na določen način. Prav tako je zanje običajno, da se trdno oprimejo načina, kako je bila stvar opravljena po zgledu staršev ali učitelja in potem vztrajajo samo pri tem načinu tudi v prihodnosti. Veliko staršev ve, da hočejo otroci vedno hoditi po isti poti, v iste trgovine, pogosto se upirajo neznani hrani.

V preteklosti so bili ti vidiki motenj avtističnega spektra predmet razmeroma malo raziskav (Whitaker, 2018, str. 13). Razlogi zanje (in zakaj se pojavijo poleg drugih dveh značilnosti triade) so še vedno neznani, vendar lahko sklepamo, da se nekatera takšna vedenja razvijejo kot odziv na težave v komunikaciji in socialni interakciji. Težave pri razumevanju drugih ljudi in predvidevanju, kaj se bo zgodilo, lahko vodijo v hudo anksioznost. Ritualni in rutine lahko pomenijo način za zmanjševanje strahu, saj ustvarijo občutek istosti. Tako so lahko posebni interesi ali ponavljajoča se dejanja otrok z MAS pogosto način za blokiranje zahtev, da se morajo soočiti z ljudmi.

Težave s fleksibilnostjo mišljenja so zelo povezane s težavnim vedenjem. Ponavljajoče se vedenje, rituali in omejena zanimanja so težavni že sami po sebi, vendar pa se težave pojavijo pogostejše, če okolje (in ljudje, ki so pomemben del okolja) ne more poskrbeti za otrokovo potrebo po istosti.

1.3 Učne in senzorne težave

Z motnjami avtističnega spektra je povezanih več drugih težav, ki pa niso nujne za diagnozo, lahko pa pomembno vplivajo na težavno vedenje. Ena takih so zagotovo učne težave. Ocene pravijo, da ima od polovice do dveh tretjin vseh ljudi z avtizmom občutne učne težave, pri

čemer je težko ločiti vplive učnih težav od učinkov avtizma. Vseeno pa ima stopnja učnih težav pomemben učinek na način, kako se avtizem kaže pri posamezniku. To je najbolj očitno pri posebnih zanimanjih ali obsedenostih. Če ima otrok hude učne težave, so ponavljajoča se vedenja in zanimanja preprostejša. Otrok z MAS se pogosto osredotoči na ponavljanje enega giba (npr. vrtenje) ali na točno določen občutek (npr. udarjanje ali praskanje po površini).

Učne težave imajo tudi širši vpliv, saj prizadenejo otrokovo sposobnost, da razume in je kos zahtevam, pred katere je postavljen. Vse, kar otroku otežuje izražanje njegovih potreb, samostojno delovanje ali konstruktivno zaposlitev, bo verjetno povečalo nezadovoljstvo in dolgčas, vse to pa lahko vodi v težavno vedenje.

Veliko otrok z MAS se nenavadno odziva in so izredno občutljivi na zvok, svetlobo in druge dražljaje. Tako se lahko pogosto navdušijo nad točno določenimi prizori – še posebej pogosto je strmenje v bleščeče luči ali odseve – ali pa jih popolnoma prevzame zvok, ki bi ga mi dojeli le kot hrup iz ozadja. Lahko se pojavijo tudi močna zanimanja za določene teksture ali okuse. Ta prevzetost, navdušenje nad nečim lahko različno vpliva na vedenje. Otrok lahko postane skoraj obseden z nekim občutkom in če mu obsedenosti ne uspe potešiti, se pojavijo številne težave, npr. zmanjša se njegova sposobnost, da bi razumel navodila ali pričakovanja, ali pa se preveč vznemiri, ko je vključen v neko dejavnost (Whitaker, 2018).

Otrokova preobčutljivost se pogosteje kaže kot močan strah ali odpor do določenih zvokov in manj pogosteje do videnega. Otrok z MAS se lahko posebej močno odzove na glasne zvoke, ki bi se večini zdeli moteči in neprijetni, na primer zvok motornega kolesa ali pralnega stroja. Običajno sta ta strah ali preobčutljivost točno določena – otroka ne bodo motili drugi glasni zvoki, čeprav nas bi. In kar je še bolj zagonetno (a težje opazno), da nekateri otroci razvijejo močan odpor do nekaterih zvokov, ki jih mi komaj opazimo ali se nam sploh ne zdijo pretirano moteči in nadležni (npr. mukanje krave v risanki). Manj opazna oblika senzornih težav se lahko pojavi, ko otrok postane preobremenjen s samo količino stimulacije, ki jo dobi z določenim dražljajem (običajno z zvokom). »Te oblike preobčutljivosti imajo lahko zelo neposreden in dramatičen vpliv na vedenje vašega otroka:

- močni odzivi na fizične občutke in strah, ki se ob tem pojavi,
- poskusi, da bi pobegnil ali se izognil viru dražljaja, na primer beg ali pokrivanje ušes,
- strah, ki izhaja iz otrokovega predvidevanja, da se boste zvok ali slika pojavila,
- senzorna preobremenjenost, o kateri govorimo, če otrokov odziv na sliko ali zvok (ali njegov strah in predvidevanje) zmanjša njegovo sposobnost, da bi opravljal druge naloge: da bi bil na primer pozoren na navodila ali da bi jih upošteval« (Whitaker, 2018, str. 15).

1.4 Otroški avtizem (klasični Kannerjev avtizem)

Otroški avtizem sodi v skupino AM in je v tej skupini najbolj prepoznavna diagnoza, ki je bila najprej opisana v strokovni literaturi (od tod tudi ime klasični avtizem). Ker je prvi te otroke opisal Leo Kanner pred več kot 70 leti, uporabljamo tudi izraz Kannerjev avtizem. Odstopanja, ki so značilna za otroški avtizem, lahko opazimo že v prvem letu razvoja, najpogosteje pa se pojavijo do otrokovega tretjega leta starosti. Običajno so te motnje diagnosticirane že v predšolskem obdobju. Za otroški avtizem so značilni primanjkljaji v razvoju socialnih stikov in

komunikacije ter zelo omejen nabor dejavnosti in interesov. Ti primanjkljaji se kažejo tudi kot razvojni zaostanek z določenimi posebnostmi, gibalno pa so spretnejši.

Izjemne sposobnosti ali otočki izjemne inteligentnosti zato pri tej skupini otrok še toliko bolj izstopajo, čeprav je ta posebnost bolj izjema kot pravilo. Pri spretnostih, ki so povezane z njihovimi interesi, so uspešnejši. Neizravnani profil sposobnosti in dosežkov je značilnost vsakega otroka v tej skupini. Ta značilnost otrok z avtizmom pogosto bega starše in strokovnjake, ki se pogosto sprašujejo, ali otrok nečesa noče ali ne zmore narediti. Zaostanki na področju govora in jezika ter bolj razvite gibalne spretnosti so najbolj opazna zgodnja razlika med otroki z Aspergerjevim sindromom in otroškim avtizmom (Jurišić, 2016, str. 24).

Raziskave kažejo, da so otroci z avtizmom navezani na svoje starše in jih imajo radi, vendar to izražajo na nenavaden način.

Za otroški avtizem je značilen razvojni zaostanek na področju socialnih interakcij in jezika, ki je opazen pred tretjim letom starosti. Otroci z avtizmom se drugače pogovarjajo, pogosto s sogovornikom ne vzpostavljajo očesnega stika. Včasih odklanjajo telesno nežnost ali pa izražajo nežnost tudi do oseb, ki jih ne poznajo. Malčki z avtizmom komunicirajo z okoljem na drugačen način, še preden pričakujemo prve besede in stavke: odstopanja opazimo predvsem pri zgodnjih komunikacijskih vzorcih, kar je predmet opazovanja pri zgodnjem odkrivanju in diagnosticiranju.

Omenjena vedenja lahko izražajo tudi otroci z otroškim avtizmom, vendar jih izražajo manj pogosto ali pa jih usvojijo kasneje, kot je to pričakovano glede na njihovo razvojno raven. Ko otrok z avtizmom te vzorce usvoji, je odstopanje še vedno lahko očitno – npr. pretirano gledanje v oči sogovornika, zato strokovnjaki večkrat uporabljajo izraz kakovostno odstopanje, ne pa odsotnost komunikacije.

Nekateri otroci v tej skupini ne razvijejo besednega govora, drugi pa se naučijo govoriti, vendar govora vedno ne uporabijo za učinkovito komunikacijo.

Področje ponavljajočega se vedenja opazimo po tem, da otroci dlje časa urejajo stvari v neko zaporedje, red, preden se lahko zberejo. Prav tako lahko ponavljajo isti stavek, da se umirijo. Pogosto imajo osebe z otroškim avtizmom še težave s spanjem, hranjenjem, različne strahove, vedenjske izbruhe in samopoškodovalno vedenje. Za otroški avtizem je značilna drugačna igra, strokovnjaki pogosto uporabljajo izraz stereotipna igra, kar pomeni, da otroci določene vzorce v igri ponavljajo. Težave imajo z vključevanjem drugih v igro, s prekinjanjem svojega načina igre. Lahko se ukvarjajo z delom igrače in pri tem niso pozorni na to, kako se ta predmet sicer uporablja (npr. opazujejo dele tovornjaka, vrtijo kolo na tovornjaku, njihovi vrstniki pa uprizarjajo odvoz smeti, se ustavljajo na namišljenih križiščih in komentirajo svoje početje; Jurišić, 2016, str. 24).

2 VZROKI ZA AVTIZEM

Razlogov, zaradi katerih se otrok znajde v središču te zapletene motnje, je veliko, zato je pomembno razumeti nekatere poti, ki vodijo do MAS in so nam danes že poznane.

2.1 Genetika in okolje

Raziskave so pokazale, da so mnogi otroci, pri katerih se razvije MAS, podedovali poškodovane gene svojih staršev. Ti geni po oploditvi pri nastajanju otrokovega organizma in pozneje po rojstvu pri nadaljnjem razvoju otrokovim celicam ne »naročajo«, kako naj čim bolje nevtralizirajo in izločijo iz telesa potencialno strupene kemične snovi, kakršne so aluminij, živo srebro, svinec in druge, ali toksine, ki jih organizem sam razvije v borbi s patološkimi povzročitelji, npr. z bakterijami ali glivicami (Patterson, 2009, str. 11). Pri avtizmu je vprašanje, kakšno je zdravstveno stanje celotnega organizma otroka z MAS, vedno bolj prisotno. Laboratorijske analize lahko pokažejo, ali se je otrokovo telo sposobno razstrupiti in odstraniti nezaželene kemične odpadke.

2.2 Imunski sistem in disbioza

Zelo pomemben, a obenem zelo občutljiv »organ« v telesu je tako imenovani imunski sistem, ki nas varuje pred mikrobi iz okolja in pred patološkimi celicami znotraj telesa. V črevesju avtističnih otrok pogosto odkrijemo nenormalne količine škodljivih patoloških bakterij in glivic kvasovk. Zato je ena prednostnih nalog zdravljenja avtizma prepoznati te nenormalne žive organizme ter jih uničiti in izločiti iz obolelega telesa avtističnega otroka. Vse te škodljive procese v črevesju imenujemo disbioza (Patterson, 2009).

2.3 Prehrana, malabsorpcija in sindrom povečane prepustnosti črevesja

Na razvoj avtizma lahko pomembno vplivajo tudi vidiki prehrane. Ena temeljnih težav, ki jih imajo ljudje z MAS, je, da ne morejo v celoti vsrkati (absorbirati) potrebnih hranljivih snovi iz hrane, ampak jo slabo oz. škodljivo vsrkajo. Govorimo o t.i. malabsorpciji. Pri MAS se malabsorpcija lahko izraža v več oblikah: kot nezmožnost vsrkavanja potrebnih hranil ali kot vsrkavanje neželenih toksinov, produktov patoloških bakterij in kvasovk (disbioza) ali delno predelanih beljakovin, predvsem iz pšenice (gluten) in mlečnih izdelkov (kazein).

Zaradi tega lahko nastopita resno pomanjkanje hranil in prisotnost strupenih peptidov (gliadomorfina in/ali kazeomorfina) ter bakterijskih in glivičnih strupenih izločkov (toksinov) v otrokovem krvnem obtoku. Vsaka od teh snovi lahko zavrne normalno celično delovanje, in sicer nikjer bolj kot v razvijajočih se možganih. Tako nezdravo stanje pri osebi z MAS je treba obravnavati v zgodnjih fazah zdravljenja, saj bomo le tako otroku z nadaljnjo biomedicinsko obravnavo lahko koristili (Patterson, 2009).

2.4 Strupenost težkih kovin

Med težkimi kovinami sta pri patologiji avtizma še posebej pomembna aluminij in živo srebro. Raziskave kažejo, da utegne avtizem povzročiti nesrečna kombinacija genske šibkosti in prevelika izpostavljenost težkim kovinam (Patterson, 2009).

2.5 Cepiva

Večina staršev začetek patološkega nevrološkega razvoja ali celo nazadovanje pri svojem otroku povezuje s tem ali onim cepljenjem. Na to so bili raziskovalci posebej pozorni ob kombiniranem cepljenju proti ošpicam, mumpsu in rdečkam; v tem cepivu je bilo namreč v vezni snovi – timerosalu – dejansko prisotno živo srebro. Toda med otroki, cepljenimi na ta

način, jih je bilo veliko več brez negativnih posledic, kot pa takšnih, pri katerih se je pojavil avtizem. Poleg tega nekateri otroci z diagnozo avtizma sploh niso bili nikoli cepljeni, zato bi pojav avtizma v povezavi s cepljenjem težko posploševali.

3 POSTAVITEV DIAGNOZE

3.1 Diagnosticiranje, odkrivanje AM

V povprečju postavijo otrokom diagnozo AM med četrtnim letom in pol in petim letom in pol, čeprav ima večina teh otrok (med 51 % in 91 %) izrazite težave pred tretjim letom starosti. Otroci z Aspergerjevim sindromom (AS) so v povprečju diagnosticirani pri starosti šest let in dva meseca.

Povsem zanesljivo bi lahko AM diagnosticirali pri otrocih ob drugem letu starosti, kar bi jim omogočilo tudi učinkovitejšo zgodnjo obravnavo in s tem bolj učinkovit nadaljnji razvoj. Starši pogosto prepoznavajo razvojna odstopanja pri svojih otrocih že do prvega leta starosti. Najpogosteje starši izražajo skrb glede vida in sluha v prvem letu otrokove starosti, odstopanja na področju socialnega razvoja, komunikacije in motoričnih spretnosti pa od starosti šestih mesecev naprej.

AM se pogosteje pojavljajo v kombinaciji oz. povezavi z drugimi razvojnimi, psihiatričnimi, nevrološkimi, kromosomskimi in genetskimi diagnozami. Sopojavnost ene ali več diagnoz skupaj z MAS je 83 %, sopojavnost z eno ali več psihiatričnimi diagnozami pa je 10 %.

Približno 40 % otrok z AM nima razvitega besednega govora.

3.2 Pogostost AM

Leta 2015 je eden od 68 otrok imel AM. AM se pojavljajo ne glede na raso, narodnost ali socialni in ekonomski status družine. AM so skoraj petkrat pogostejše med dečki (1 od 42) kot med deklicami (1 od 189). Raziskave v Aziji, Evropi in Severni Ameriki so pokazale, da ima AM 1 % prebivalcev, v Južni Koreji pa 2,6 % prebivalcev. V ZDA ima razvojno motnjo eden od šestih otrok – vključene so blage oblike motenj, kot na primer govorne in jezikovne motnje in tudi izrazitejše razvojne motnje, kot so motnje v duševnem razvoju, cerebralna paraliza in avtizem (16 % vseh otrok); (Jurišić, 2016, str. 27).

3.3 Naraščanje števila oseb z AM – vloga in pomen šol ter vrtcev

V zadnjem desetletju se pogosto omenja naraščanje števila oseb z AM v različnih delih sveta. Raziskave potrjujejo, da naj bi na 10.000 oseb približno 147 oseb imelo AM. Povečanje števila AM strokovnjaki pojasnjujejo z razširjanjem diagnostičnih meril, s spreminjanjem diagnostičnih oznak, z razpoložljivostjo storitev in zavedanjem o AM med strokovnjaki, starši in laično javnostjo.

Naraščanje števila oseb z AM pa je povezano tudi z načrtovanjem več in različnih oblik pomoči, pa tudi ustrezno in dobro usposobljene učitelje in vzgojitelje². Naraščanje števila vseh otrok s posebnimi potrebami je predmet številnih razprav – strokovnih, političnih in laičnih – ne le v Sloveniji, ampak tudi po svetu.

4 ZNAČILNOSTI OTROK Z AVTISTIČNIMI MOTNJAMI IN PROCES DIAGNOSTICIRANJA

Za zgodnje odkrivanje otrok z avtizmom je pomembno zgodnje prepoznavanje. Na spletni strani organizacije Autism Speaks (<https://www.autismspeaks.org>) je veliko koristnih in kakovostnih gradiv, med njimi so za boljše prepoznavanje avtizma pri otrocih kratki video posnetki, kjer imamo možnost hkrati opazovati posnetek otroka z značilnim razvojem in posnetek otroka z AM, posnetku pa je dodana kratka razlaga – kaj opazovati, na katero področje AM umestimo vedenje in kako imenujemo določen simptom (Jurišić, 2016, str. 30).

4.1 Proces diagnosticiranja AM pri otroku

Dobra diagnostična ocena je rezultat sodelovanja več oseb: staršev, tima strokovnjakov, ki se ukvarjajo z ocenjevanjem in diagnostiko otrok in strokovnjakov v vrtcu ali šoli, ki dobro poznajo običajno odzivanje otroka v okolju skozi daljše časovno obdobje (npr. šest mesecev). Diagnozo redko postavi en strokovnjak (ne glede na njegovo usposobljenost in specializiranost za AM), vsekakor pa lahko strokovnjak pove mnenje o tem, ali meni, da gre pri otroku za AM in svoje mnenje utemelji s svojimi ugotovitvami, spoznanji. Diagnoze ne moremo postaviti tako, da pregledamo lestvico značilnosti in ocenimo, če je teh dovolj, prav tako pa tudi ne z enim diagnostičnim inštrumentom za oceno AM.

Diagnostična ocena obsega šest elementov: intervju s starši ali skrbniki; pregled ustrezne medicinske, psihološke in/ali pedagoške dokumentacije (poročila iz šole/vrtca); razvojna ocena oziroma ocena sposobnosti; opazovanje otroka med igro; ocena prilagoditvenih spretnosti in zdravstveni pregled (Jurišić, 2016, str. 30).

² Prisotnost avtizma skokovito narašča, kar je posledica večje ozaveščenosti strokovnjakov in laične javnosti, drugačnih (milejših) diagnostičnih meril, večje dostopnosti oblik podpore in hkrati tudi nekaterih okoljih dejavnikov.

Podatke o pogostosti dobimo iz prevalenčnih študij oziroma študij pogostosti, ko ugotavljamo, koliko oseb ima avtizem (ali neko drugo motnjo) na določenem geografskem področju in v določenem starostnem obdobju. Strokovnjaki pregledajo vse otroke določene starosti, ne glede na to, ali obstaja sum na avtizem ali ne. Pregledajo torej tudi otroke, ki sicer ne bi bili nikoli pregledani. Pojavnost je število novoodkritih primerov v določenem časovnem obdobju, (torej brez »starih« prej odkritih primerov). Študije pogostosti in pojavnosti nam omogočajo načrtovanje oblik podpore in dostopnosti do storitev. Kadar imamo malo odkritih oseb z določeno »diagnozo«, nimamo ustreznih oblik podpore; če nimamo ustreznih oblik podpore, tudi ni potrebe, da bi osebe to diagnozo pridobile. To je neke vrste začaran krog, v katerem se znajdemo, če ni ustreznega sodelovanja različnih služb, pripravljenosti, znanja in načrtovanja učinkovitih politik v sistemih pomoči. Na področju avtizma je osveščenost v zadnjih letih večja. Nova spoznanja številnih strok o učinkovitosti zgodnje obravnave so prispevala k temu, da mnogi strokovnjaki zagovarjajo čimprejše odkrivanje tudi zato, da bi otroci in družine prišli do učinkovitih programov pomoči. Mejo med upravičenostjo do storitev, razpoložljivostjo storitev, previdnostjo in sprenevedanjem je težko določiti, saj se ta spreminja in izmika. (Jurišić, 2016, str. 27.)

4.2 Pravice otrok s posebnimi potrebami

Navkljub posameznikovim posebnim potrebam, značilnostim ali lastnostim nam človeške pravice, ki izhajajo iz različnih konvencij, zagotavljajo, da ima vsak posameznik pravico do izobraževanja, četudi se razlikuje od preostalih ljudi in pri tem potrebuje posebne prilagoditve ali pomoč.

»O teh pravicah lahko beremo v:

- Temeljnih človekovih pravicah,
- Splošni deklaraciji človekovih pravic (Generalna skupščina Združenih Narodov, 10. december 1948),
- Konvenciji o otrokovih pravicah (Organizacija Združenih Narodov, 20. november 1989),
- Standardnih pravilih o izenačevanju možnosti za ljudi s posebnimi potrebami (Skupščina Združenih Narodov, 20. december 1993),
- Predlogu konvencije o pravicah ljudi s posebnimi potrebami (New York, 14.–25. avgust 2006),
- Evropski konvenciji o človekovih pravicah (Rim, 4. november 1950), ki predstavljajo različne mednarodne dokumente in seveda tudi v
- Temeljnih predpisih v Sloveniji, kot so različni zakoni, uredbe in pravilniki, ki otrokom in mladostnikom s posebnimi potrebami pravno zagotavljajo družbene, varstvene, socialne, vzgojno-izobraževalne in druge pravice.«
- (Hajdič Radinovič, 2006, str. 7–11.)

Kakor lahko beremo v delu Opare *Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah*, nam postmodernistični način razmišljanja in dožemanja življenja ponuja nov vpogled in pogled na otroke s posebnimi potrebami, saj dopušča več možnih resnic, ne le zgolj ene. Hkrati se bori proti označbam, kot je prizadetost, s čimer bi opisovali posameznikovo (ne)zmožnost ali (ne)uspešnost v procesu vzgoje in izobraževanja. Take označbe so preveč enoznačne, ne prinašajo realnega vpogleda in posameznika povsem razvrednotijo ter užalijo.

Postmodernisti se, v nasprotju z njihovimi predhodniki – modernisti, ne sprašujejo, kaj je res, temveč iščejo najboljše načine pomoči, ki bi tem posameznikom omogočili napredek in razvoj. Ne dajejo poudarka njihovim posebnim potrebam in hibam, ki jim generalno gledano onemogočajo življenje povprečnega posameznika, temveč se osredotočajo na njihova močna področja, s pomočjo katerih lahko kljub posebnim potrebam doseže zadane cilje. Tako se osredotočajo na vprašanja, kakšne prilagoditve in pomoč potrebujejo, kako jim prilagoditi sam proces vzgoje in izobraževanja, da bodo uspešni, kakor njihovi vrstniki. (Povzeto po Opara, 2005, str. 8–9.)

V zadnjih letih je, ravno zaradi takšnega razmišljanja in pogleda na svet, moč opaziti naklonjeno razmerje do te populacije ljudi, v smislu, da se jih ne zaničuje, ne odriva na rob družbe, temveč išče možnosti in načine, kako bi jim na njihovi poti pomagali. Tudi ranljivejše skupine se pojavljajo v našem vsakdanu, v družbi in na miroljuben način opozarjajo nase. S takšnim

načinom razmišljanja in delovanja bomo lahko dosegli podobno razmišljanje tudi pri mlajših generacijah oz. tudi na splošno, da ne bi prihajalo do etiketiranja in negativnega označevanja te populacije.

4.3 Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami (tudi z AM)

Otroci s posebnimi potrebami potrebujejo na svoji vzgojno-izobraževalni poti, glede na svoje posebnosti, okvare in potrebe, določene prilagoditve in/ali pomoč. Potrebna pomoč in prilagoditve se jim zagotovijo z zakonsko predpisanim procesom, ki se imenuje *Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami*.

Na spletni strani Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, v rubriki *Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami*, beremo, da ta oddelek opravlja naloge usmerjanja otrok, mladostnikov in polnoletnih oseb s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami v programe vzgoje in izobraževanja na podlagi *Zakona o umerjanju otrok s posebnimi potrebami*.

Zavod ima ustvarjeno skupino strokovnjakov, svetovalcev, ki vodijo postopke usmerjanja, z namenom za uspešno vključevanje otrok s posebnimi potrebami v proces vzgoje in izobraževanja, saj ti potrebujejo ustrezne programe vzgoje in izobraževanja ter zagotovitev različnih oblik in načinov pomoči. Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami (b. d.). Dostopno na: <http://www.zrss.si/?rub=127> [Citirano: 25. 1. 2020, 20:00.]

Kakor piše Opara (2005), so bili temelji za novo koncepcijo vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami postavljeni z *Belo knjigo o vzgoji in izobraževanju*.

Z njo so postavili zasnovo celotnega koncepta vzgoje in izobraževanja – od vrtca do visokošolskega izobraževanja. Takrat se je zgodil pomemben premik, saj področje otrok s posebnimi potrebami naenkrat ni bilo več samostojno področje, temveč se je integriralo v vsa druga. Veljalo je načelo enakosti, kar pomeni, da so starši imeli pravico do izbire izobrazbe za svojega otroka, za kar je bil seveda predpogoj demokratični izobraževalni sistem.

4.3.1 Postopek usmerjanja otrok s posebnimi potrebami (tudi otrok z AM)

4.3.1.1 Predšolski otroci

V nekaterih primerih so starši otrok, ki nimajo zelo izrazitih posebnosti v razvoju, na te posebnosti ali težave pri otroku opozorjeni šele, ko se otrok vključi v vrtec, v nekaterih primerih pa so starši tisti, ki vzgojno-izobraževalno ustanovo opozorijo na posebnosti, ki jih pri svojem otroku opažajo ter iščejo nasvet in pomoč kako ukrepati, da bi svojemu otroku zagotovili pomoč in podporo, ki jo potrebuje.

Znanstvene študije na različnih področjih oz. za različne otroke s posebnimi potrebami ugotavljajo velik pomen zgodnje obravnave, ki je ključna, če želimo otroku zagotoviti pogoje za optimalen razvoj vseh sposobnosti, ki jih ima.

Zato je pomembno, da v predšolskem obdobju ne odlašamo s pridobitvijo dodatne strokovne pomoči za otroke s primanjkljaji na različnih področjih. Naloga strokovnih delavcev v vrtcu je, da starše opozorijo na težave oz. odstopanja v razvoju, ki jih pri njihovem otroku opažajo,

staršem pa je treba ob tem dati čas, da informacije sprejmejo, kar lahko v nekaterih primerih traja tudi dlje časa.

Opazovanje vzgojiteljice, vzgojitelja v vrtcu

Pri svojem vsakodnevnem delu vzgojitelj opazuje otrokovo vedenje v različnih dnevnih aktivnostih ter spremlja njegov napredek. Zaradi izkušenj, znanja ter možnosti primerjave z drugimi otroki lahko vzgojitelj hitro opazi, ali se otrok v svojem vedenju in funkcioniranju razlikuje od drugih otrok v njegovi starostni skupini.

Beleženje opažanj

Dobro je, da si vzgojitelj beleži svoja opažanja, otrokove spretnosti in primanjkljaje na posameznih področjih. Prav tako je pomembno, da opazuje katere aktivnosti/igre ima otrok rad ter katerim se morda izogiba.

Pogovor s starši

Ko vzgojitelj ugotovi, da otrok na enem ali več področjih odstopa od povprečnih sposobnosti drugih otrok, ki so v enaki starostni skupini, je pomembno, da s tem seznanijo otrokove starše. Predlaga jim lahko tudi določene aktivnosti, ki jih lahko izvajajo z otrokom doma v domačem okolju.

Vključitev svetovalne službe

Vzgojitelj se v procesu identificiranja težav pri otroku pogosto obrne tudi na svetovalnega delavca, specialnega pedagoga ali logopeda v vrtcu. Ti strokovni delavci še dodatno preverijo različna področja razvoja pri otroku ter podajo svoje mnenje, pogosto zapišejo tudi poročilo o otroku, če ga imajo možnost večkrat opazovati oz. z njim individualno delati.

Pogovor s starši o postopku usmerjanja in postopek usmerjanja

S starši je treba opraviti pogovor o postopku usmerjanja in jih napotiti k osebnemu zdravniku, ta pa jih napoti k psihologu, specialnemu pedagogu in/ali logopedu. Glede na otrokove posebnosti oz. primanjkljaje se izbere ustrezen strokovnjak, ki bo najbolj znal oceniti, na katerih področjih bo otrok potreboval dodatne spodbude in pomoč. Starši nato dobijo poročilo zunanjega strokovnjaka, ki jim poda še pisno mnenje, ki ga starši sporočijo/prinesejo v vrtec. Starši ob pomoči strokovnih delavcev ali samostojno izpolnijo zahtevo za začetek postopka usmerjanja (obrazec). Včasih morajo starši otroka peljati na pregled na komisijo za usmerjanje. Svetovalni delavec v vrtcu opravi razgovor z otrokom, vzgojitelj in morda drugi strokovni delavec (logoped, specialni pedagog, svetovalni delavec) pripravijo poročilo o otrokovem funkcioniranju v vrtcu. Komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami v vzgojno-izobraževalno ustanovo pošlje povpraševanje o tem, ali otroku lahko zagotavljajo določeno količino ur dodatne strokovne pomoči ustreznega strokovnega delavca (npr. logopeda, socialnega pedagoga, psihologa, specialnega pedagoga, ipd), torej ali vrtec izpolnjuje pogoje za prilagoditev dela z otrokom. Nato starši prejmejo domov strokovno mnenje, v katerem komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami določi, katera so otrokova področja s primanjkljaji, pomoč katerih strokovnjakov potrebuje ter kakšen obseg pomoči bo otrok tedensko dobival. Če se starši s strokovnim mnenjem ne strinjajo, imajo možnost pritožbe v 8-ih dneh. Če se starši na strokovno mnenje komisije za usmerjanje ne pritožijo, potem komisija

za usmerjanje izda odločbo o usmeritvi, ki jo prejmejo starši in vrtec. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/postopek-usmerjanja-otrok-s-posebnimi-potrebami/> [Citirano: 25. 1. 2020, 18:00.]

Z odločbo o usmeritvi se opredelijo:

- vzgojno-izobraževalne potrebe otroka,
- program vzgoje in izobraževanja, v katerega se otroka usmerja,
- vzgojno-izobraževalnem zavod, v katerega se bo otrok vključil,
- datum vključitve v program ali vzgojno-izobraževalni zavod,
- obseg, oblike ter izvajalec/izvajalci posamezne oblike dodatne strokovne pomoči,
- pripomočki, prostor/-i in oprema ter drugi pogoji, ki morajo biti zagotovljeni za vzgojo in izobraževanje,
- začasni ali stalni spremljevalcu,
- zmanjšanje števila otrok v oddelku glede na predpisane normative,
- rok preverjanja ustreznosti usmeritve,
- pravice, za katere tako določa poseben zakon. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/postopek-usmerjanja-otrok-s-posebnimi-potrebami/> [Citirano: 30. 1. 2020, 19:00.]

Priprava individualiziranega programa

V roku 30 dni od vključitve otroka v program mora strokovna skupina v vrtcu pripraviti individualizirani program. V individualiziranem programu se po zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami opredeli:

- cilje in oblike dela na posameznih vzgojno-izobraževalnih področjih,
- strategije vključevanja otroka s posebnimi potrebami v skupino,
- potrebne prilagoditve pri preverjanju in ocenjevanju znanja, doseganju standardov in napredovanju,
- uporaba prilagojene in pomožne izobraževalne tehnologije,
- izvajanje fizične pomoči,
- izvajanje tolmačenja v slovenskem znakovnem jeziku,
- prehajanje med programi ter potrebne prilagoditve pri organizaciji,
- časovna razporeditev pouka,
- veščine za čim večjo samostojnost v življenju (prilagoditvene spretnosti) in načrt vključitve v zaposlitev. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/postopek-usmerjanja-otrok-s-posebnimi-potrebami/> [Citirano: 30. 1. 2020, 19:00.]

V pripravo in spremljanje individualiziranega programa morajo biti vključeni starši ter otrok s posebnimi potrebami, upošteva njegovo zrelost in starost. Vsak individualizirani program je treba najmanj v vsakem vzgojno-izobraževalnem obdobju evalvirati in ga po potrebi spremeniti.

Predšolski otroci se po zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami lahko vključijo v:

- program za predšolske otroke s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,

- prilagojen program za predšolske otroke.

4.3.1.2 Šolski otroci

Postopek usmerjanja otrok s posebnimi potrebami v času osnovnošolskega izobraževanja je enak kot v predšolskem obdobju.

Šolski otroci se po zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami lahko šolajo v naslednjih programih:

- vzgojno-izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,
- prilagojenih programih vzgoje in izobraževanja z enakovrednim izobrazbenim standardom,
- prilagojenih programih vzgoje in izobraževanja z nižjim izobrazbenim standardom,
- posebnem programu vzgoje in izobraževanja za otroke z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju in drugih posebnih programih (v nadaljevanju posebni program vzgoje in izobraževanja),
- vzgojnih programih. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/postopek-usmerjanja-otrok-s-posebnimi-potrebami/> [Citirano: 30. 1. 2020, 20:00.]

4.3.1.2.1 Prilagoditve v procesu šolanja

Zveza za avtizem na svoji spletni strani predstavlja veliko možnosti prilagoditev v procesu izobraževanj, ki lahko olajšajo delo vzgojiteljem, učiteljem, strokovnim delavcem in tudi staršem. Napotki so splošni in so načeloma uporabni na vseh stopnjah izobraževanja. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/postopek-usmerjanja-otrok-s-posebnimi-potrebami/> [Povzeto: 28. 1. 2020, 19:00.]

Splošni napotki glede komunikacije

Zelo pomembno je, da pazimo na svoje besede. Pri tem jezik komunikacije (zahtevnost izražanja) prilagodimo otrokovemu razumevanju. Preden razložimo navodila, je prav, da pritegnemo otrokovo pozornost. Zlato pravilo, ki ga velja upoštevati je, da je manj več – pri komunikaciji bodimo torej jasni in jedrati. Otroku je treba dati čas. Zahteve naj bodo vedno enake – dobesedno enake, torej ponavljamo besedne, stavčne vzorce. Razlaga naj bo poenostavljena, uporabimo jo, če je potrebna. Da bodo navodila jasna, je bolje, da jih razdelimo na posamezne dele (na več majhnih korakov). Pri komunikaciji moramo biti konkretni in natančni, pri tem pa je zlasti pomembno, da komentiramo vedenje in ne otroka. Priporočljivo je, da uporabljamo pozitivna navodila (povemo, kaj želimo, da otrok naredi v tistem trenutku – Naredi to!). Pozorni moramo biti na način izražanja, pri tem je pomembno, da zahtevamo in ne sprašujemo. Otroku je treba jasno predstaviti posledice oz. zaporedje, torej: najprej to...potem to. Dobrodošlo je, da izrečeno podpremo z vizualno oporo (slika, fotografija, znak, simbol, tudi elementi znakovnega jezika).

Napotki za strukturirano poučevanje otroka

Pri napotkih za strukturirano poučevanje otroka so pomembni red, ustvarjanje delovnega kotička/kotička za igro, strukturiranje dejavnosti, strukturiranje časa – urniki in rutine, vzpostavitev rutin, postavitev slikovnih urnikov, uporaba opor, načrtovanje spremembe – nekaj splošnih smernic.

1. Red:

- Pomembna je dobra povezava med določeno dejavnostjo in prostorom.
- Rutina pomaga k ustaljenemu vzorcu vedenja.
- Ločimo prostore za samostojno delo, skupinsko dejavnost, igro, osebno nego ...
- Pripomočki za neko dejavnost naj bodo shranjeni v eni škatli (naenkrat delamo eno stvar).
- Stvari, ki jih ne potrebujemo, pokrijemo, pospravimo.
- Jasno označimo meje.
- Označimo omarice, prostore s sličicami, simboli ali z besedami.

2. Ustvarjanje delovnega kotička/kotička za igro:

- Primeren kotiček je umaknjen od zasedenih prostorov, oken, vrat, motečih virov, običajno ob prazni steni.
- Uporabimo lahko pregrade (npr. pohoštvo, da omejimo prostor).
- Označimo meje kotička, npr. z uporabo preproge, traku ...

3. Strukturiranje dejavnosti:

- Pospravljamo stvari v označene škatle, označene predale ipd.
- Delovni sistem, ki prikazuje, kaj je treba narediti in v kakšnem zaporedju (npr. priprava pogrinjka ali pospravljanje mize, igrač ...).

4. Strukturiranje časa – urniki in rutine:

- Razporeditev časa.
- Vrtni red s pomočjo pisnega ali vizualnega/slikovnega urnika.

5. Vzpostavitev rutin:

- Za samostojnost, zaporedje dogodkov, prednost v predvidljivosti, lažji prehod iz ene v drugo aktivnost, socialne zgodbe za razlage.
- Niz sličic ali simbolov za večstopenjske naloge.
- Kretnje in slike so boljša pomoč kakor verbalna ali fizična pomoč.
- Ko ukinjamo našo pomoč, najprej ukinemo zadnji korak.
- Dan se odvija po predvidljivem vzorcu, ponavljajočem se vzorcu.

6. Postavitev slikovnih urnikov:

- Slike ali simboli.
- Uporaba predmetov (prazen kozarec predstavlja čas za pitje).
- Naredimo povezavo med slikami in predmeti.

- Označimo konec (rutina, ki nakazuje konec dejavnosti, npr. odštevamo: 3,2,1 Končano je!, zato odstranimo sliko z urnika).
- Najprej ... potem (prva dejavnost je manj priljubljena, druga pa bolj priljubljena).
- In potem ... (preverimo na urniku, kaj sledi).
- Vključevanje nagrad (v urnik vključimo priljubljene aktivnosti).
- Zgradimo rutine za uporabo urnikov (sprva na steni, nato v mapi, v peresnici ...).
- Podajmo slike za možnost nagrade/odmora in omejite čas.
- Pomagajmo pri odločitvi.

7. Uporaba opor:

- Fizične opore.
- Vizualne opore.
- Verbalne opore.
- Nujno sistematično opuščanje opore.

8. Načrtovanje spremembe – nekaj splošnih smernic:

- Načrtujemo tiste spremembe, ki jih lahko predvidimo.
- Načrtovane spremembe postopoma vpeljemo v rutine (majhne spremembe vseskozi vpeljujemo, s tem pa preprečimo, da okvir strukturiranega okolja ne postane otrokova kletka, prostor, ki ga omejuje).
- Vnaprej opozarjamo na napovedane spremembe (odklon od znanih rutin, prehodi).
- Načrtovane spremembe izpeljemo postopoma, korak za korakom.
- Pri tem smo pozorni na nove obsedenosti in rituale (razvijanje novih obsesij preprečimo s sistematičnim in rednim nudenjem priljubljene dejavnosti).
- Poskušajmo obdržati nadzor nad obsedenostmi in rituali (teh ne preprečujemo, temveč jih s pravili omejimo). Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/postopek-usmerjanja-otrok-s-posebnimi-potrebami/> [Povzeto: 28. 1. 2020, 21:00.]

Zveza za avtizem na svoji spletni strani predstavlja več metod pomoči, ki so dostopne na spletni strani <https://www.zveza-avtizem.eu/metode-pomoci/> [Povzeto: 28. 1. 2020, 21:30.]

5 ASPERGERJEV SINDROM

5.1 Značilnosti Aspergerjevega sindroma

Aspergerjev sindrom (AS) je razvojna motnja, ki sodi v skupino avtističnih motenj, AS pa se od otroškega avtizma razlikuje po razmeroma dobro ohranjenih jezikovnih in miselnih zmožnostih otrok v prvih treh letih razvoja. Pogosto to motnjo opisujejo kot avtizem brez motnje v duševnem razvoju ali blagi avtizem z visokimi sposobnostmi. Strokovnjaki so prepričani, da je AS pogostejši od klasičnega avtizma, in vse več je odkritih in diagnosticiranih posameznikov, ki jih prej nikoli ne bi prepoznali kot osebe z avtizmom (Jurišić, 2016, str. 25).

Osebe z AS so lahko motivirane za druženje, si želijo stikov z drugimi, vendar je njihova komunikacija nenavadna. Včasih nekateri govorijo celo preveč, manj pa komunicirajo s kretnjami in z izrazom obraza, kot to počnejo drugi otroci. Pripravljeni so imeti prava mala

predavanja na temo, ki jih zanima. Melodija pripovedovanja in slog pripovedovanja oseb z AS sta pretirano natančna in spominjajo na »male profesorje, učenjake«. Pogosto ne prepoznajo, da se lahko drugi ob tem že malo dolgočasijo (ne opazijo, če sogovornik vmes že zeha in zavija z očmi), ampak povedo vse podrobnosti, ki jih o določeni temi vedo in se zdi zanimiva le njim. Težko spremenijo temo pogovora, ker so zelo zaposleni s svojimi interesi, prav tako težko »slišijo« sporočilo sogovornika in »berejo« čustva drugih. Otrok z AS lahko sogovorniku pripoveduje vse podrobnosti o alarmnih napravah, mikroprocesorjih, računalniških kablji, žuželkah, gasilnih aparatih – ob tem pa ne vpraša, kako je vrstniku ime, čeprav je z njim preživel čudovito popoldne.

Motorika oseb z AS je lahko okorna, drža telesa nenavadna, manj se vključujejo v gibalne igre vrstnikov, lahko so počasni pri opravilih, ki zahtevajo spretnost rok (pisanje v šoli, rezanje s škarjami, zapenjanje gumbov in podobno). Zaradi svojih številnih posebnosti v stikih z drugimi so pogostejše v sporih; vrstniki jih večkrat zbadajo in se jim posmehujejo. Zato potrebujejo veliko podpore pri vključevanju v družbo vrstnikov in veliko podpore pri učenju, da lahko čim boljše izkoristijo svoje potenciale. To podporo v manjši ali večji meri potrebujejo vse življenje. Nekatere osebe z AS imajo lahko povsem običajno službo in živijo samostojno (Jurišić, 2016).

5.2 Razlike med Aspergerjevim sindromom in avtizmom

Čeprav so Aspergerjevi in Kannerjevi pacienti imeli veliko skupnega (npr. težave v socialni interakciji, čustvih, komunikaciji, nenavadnih interesih), se opisi dveh raziskovalcev razlikujejo na treh področjih, če upoštevamo, da sta opisovala otroke istega tipa. Razlike med njunimi pacienti se pojavijo pri jezikovnih, motoričnih in učnih sposobnostih. Kanner je zapisal, da se pri treh od njegovih enajstih pacientov nikoli ni razvil govor, osem pa jih govora nikoli ni uporabljalo za komunikacijo. Asperger pa opisuje otroke, od katerih so nekateri zamujali v razvoju govornih sposobnosti, toda kasneje se je pri vseh razvila sposobnost tekočega govorjenja. Govorili so torej kot odrasli.

Drugo področje je povezano z motoričnimi sposobnostmi. Kanner je pisal le o enem nespretnem otroku, ostali so bili vešči fine motorične koordinacije. Asperger je opisal skoraj vse svoje paciente kot nespretni, ki niso mogli sodelovati v skupinskih športih in so imeli slabše razvito fino motoriko.

Tretje področje razlik so učne sposobnosti. Kanner je verjel, da se njegovi pacienti najbolje učijo mehansko, medtem ko je Asperger trdil, da imajo njegovi pacienti razvito sposobnost abstraktnega mišljenja.

6 INSTITUCIJE, KI SE UKVARJAJO Z AVTIZMOM

6.1 Center za avtizem Maribor

Strokovni center za avtizem je pilotni projekt, ki se izvaja v Centru za sluh in govor Maribor (CSGM). Dostopno na: <https://www.csgm-avtizem.si/> [Povzeto: 26. 1. 2020, 18:00.]

Pilotni projekt Strokovni center za avtizem deluje v okviru Javnega razpisa »Mreža strokovnih institucij za podporo otrokom s posebnimi potrebami in njihovim družinam«, ki ga je 23. 11.

2016 objavilo Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije (MIZŠ). Je eden izmed desetih strokovnih centrov za podporo otrokom in mladostnikom s posebnimi potrebami in njihovim družinam. Namenjen je celostnemu obravnavanju otrok in mladostnikov z avtizmom. Strokovni center za avtizem bo v pilotni obliki delno financiran s strani Evropske unije, in sicer iz Evropskega socialnega sklada do 30. 9. 2020.

Namen pilotnega projekta je opredeliti potrebne kadrovske in materialne vire za izvajanje storitev strokovnega centra, tako da bodo lahko postavljeni ustrezni normativi in potrebna sredstva za sistemsko podporo celostni obravnavi otrok in mladostnikov z avtizmom.

Tako bo mogoče vzpostaviti strokovni center za celostno obravnavo otrok in mladostnikov z avtizmom kot središče strokovnjakov, ki bodo z novimi rešitvami in strategijami ter metodami dela nudili podporo otrokom in mladostnikom z avtizmom, hkrati pa celovito podporo njihovim družinam, vrtcem in šolam ter drugim institucijam, ki delajo z otroki oziroma mladostniki z avtizmom. Strokovni center bo povezovalna institucija med zdravstvom, socialo, vzgojno-izobraževalnimi ustanovami in družino.

Cilji pilotnega projekta so, da v času trajanja projekta razvijejo modele aktivnega vključevanja v svetovanje in podporo vzgojno izobraževalnim ustanovam (VIZ) pred sprejemom otroka ali mladostnika z avtizmom in v celotnem obdobju njegovega izobraževanja; izvajanja specialno-pedagoške diagnostike za skupino otrok in mladostnikov z avtizmom; izvajanja dodatne strokovne pomoči (DSP) za področja primanjkljajev otrok z avtizmom, izven že obstoječih ur DSP, ki izhajajo iz odločbe; svetovanja in strokovne podpore staršem, strokovnim delavcem VIZ in drugih institucij (individualno, skupinsko, v obliki seminarjev, delavnic). Na osnovi tega bodo oblikovali nabor priporočenih didaktičnih pripomočkov in opreme, vključno s svetovanjem in usposabljanjem za njihovo izdelavo in/ali uporabo; način učinkovitega povezovanje zdravstva, sociale, vzgojno-izobraževalnih ustanov, družine in nevladnih organizacij ter sledili sodobnim pristopom pri delu z osebami z avtizmom in hiter ter učinkovit prenos v slovenski prostor.

V okviru projekta je načrtovana priprava in izdaja publikacij z informacijami o delu strokovnega centra ter priporočili za celostno obravnavo otrok in mladostnikov z avtizmom.

Za širši krog zainteresiranih bodo v okviru projekta organizirana izobraževanja in delavnice s področja avtizma.

Skupaj s predstavniki institucij s področja zdravstva, sociale in nevladnih organizacij bo v okviru projekta oblikovan predlog učinkovitega povezovanja z namenom hitre in učinkovite podpore otrokom in mladostnikom z avtizmom in njihovim družinam.

6.2 Inštitut za avtizem in sorodne motnje

Inštitut za avtizem Ljubljana je privatni nepridobitni zavod, ki je bil ustanovljen leta 2006. Poslanstvo inštituta je celostna skrb za osebe z avtizmom in njihove družine na zdravstvenem, izobraževalnem in socialnem področju. Cilj njihovega prizadevanja je razvoj diagnostike, terapevtskih pristopov, specifičnih izobraževalnih in socialnih programov, ki bi zadostili potrebam teh oseb in njihovih družin. Hkrati si prizadevajo dvigovati zavedanje strokovne in

laične javnosti, nuditi izobraževanje strokovnjakom in staršem ter spodbujati raziskovanje na področju avtizma. Dostopno na: <http://www.instavtizem.org/> [Povzeto: 26. 1. 2020, 21:00.]

Projekt ZORA – Več zdravja za otroke in mladostnike z avtizmom in njihove družine, je bil namenjen otrokom in mladostnikom z avtizmom, njihovim staršem, ki so zaradi vsakodnevnih obremenitev še posebno ranljivi na področju duševnega zdravja, in strokovnjakom, ki delajo z osebami z avtizmom na področju zdravstvenega varstva, izobraževanja in socialnih zadev.

V projektu ZORA so brezplačno zagotavljali dostopnost do zgodnje, intenzivne in interdisciplinarne terapevtske obravnave v individualni in/ali skupinski obliki; možnost kratkotrajnega bivanja za otroke in mladostnike (respite) s poudarkom na ustvarjanju priložnosti za vseživljenjsko učenje; pomoč družinam v obliki podpornih in edukativnih skupin; izobraževanje strokovnjakov v okviru enoletnega podiplomskega funkcionalnega izobraževanja in izobraževanje staršev v obliki mesečnih seminarjev. Dostopno na: <http://www.instavtizem.org/projekti/zora.php> [Citirano: 26. 1. 2020, 20:50.]

6.3 Zveza za avtizem Slovenije

Na pobudo Društva za pomoč otrokom z avtističnimi motnjami Školjke so se decembra 2013 začele priprave na odmeven dogodek Vseslovenske iniciative za enake možnosti oseb z avtizmom. Potekala je 10. 4. 2014. Udeležba je bila množična, saj je bilo prisotnih več kot 400 udeležencev: staršev, strokovnjakov s področja šolstva, zdravstva, socialnega varstva, terapevtov in drugih udeležencev. Konferenca je bila tudi medijsko odmevna. Že pol leta za tem je Društvo za pomoč odraslih oseb z motnjo avtističnega spektra – Aspergerjev sindrom dalo pobudo za ustanovitev Zveze NVO za avtizem. Ideji se je pridružilo deset nevladnih organizacij z vse Slovenije in 18. maja 2015 je bila Zveza NVO za avtizem Slovenije ustanovljena. Delo vseh članov zveze temelji na prostovoljstvu.

29. maja 2015 so vložili na Ministrstvu za zdravje projekt z naslovom *Usposabljanje oseb s spektroavtistično motnjo, njihovih družinskih članov ter spremljevalcev in osebnih asistentov*, ki je bil odobren in je trajal dve leti. Sledil je naslednji projekt *Avtizem – SAM z drugimi*, ki ga sofinancira Ministrstvo za zdravje in bo potekal tri leta. Pri tem projektu sodeluje osem NVO na osnovi konzorcijske pogodbe.

Namen zveze je združevanje NVO za pomoč osebam s SAM; združevanje oseb z avtizmom, njihovih staršev in strokovnjakov, ki delujejo na tem področju; ozaveščanje javnosti o problemih odraslih in otrok z avtizmom in njihovih družin; spremljanje zakonodaje na področju zdravstva, izobraževanja, dela in socialnega varstva ter vključevanje v njeno spreminjanje; nudenje podpore odraslim in otrokom z avtizmom pri njihovem socialnem vključevanju; nudenje podpore družinam in aktivno vključevanje v izboljšanje kvalitete življenja odraslih in otrok z avtizmom in njihovih družin.

Zveza bo namen in cilje, kot so opredeljeni v 7. in 7a. členu, uresničevala z doseganjem naslednjih nalog:

- Zagotavljanje glavnih informacij javnosti o tem, kaj so SAM.

- Spodbujanje raziskav na področju SAM.
- Širjenje zavedanja o SAM v širši javnosti in organiziranje okroglih miz in predavanj strokovnjakov s tega področja.
- Spodbujanje čim boljšega vključevanja oseb s SAM v izobraževalne programe ter izboljšanje pogojev za njihovo izobraževanje.
- Spodbujanje dviga znanja učiteljev, vzgojiteljev in izvajalcev dodatne strokovne pomoči o SAM, kot tudi staršev in delodajalcev.
- Organiziranje izobraževanj za starše in strokovne delavce.
- Zbiranje strokovne literature o avtizmu in posredovanje te vsem, ki jih to področje zanima.
- Vodenje registra strokovnjakov, ki se ukvarjajo s tem področjem.
- Sodelovanje z drugimi podobnimi ustanovami doma in v tujini.
- Organiziranje in nudenje medsebojne podpore staršem ali skrbnikom, družinam, sorojencem in otrokom ter odraslim s SAM.
- Ustanavljanje in delovanje podporne skupine za odrasle s SAM.
- Nudenje osebnega in skupinskega svetovanja osebam s SAM, njihovim staršem, učiteljem, delodajalcem in drugim osebam, ki prihajajo v stik z osebami s SAM v vsakdanjem življenju.
- Organiziranje pomoči osebam s SAM pri iskanju zaposlitve in nudenje pomoči na delovnem mestu.
- Izvajanje programa osebne asistence, podpore pri strukturiranju vsakodnevnih aktivnosti doma in tudi na delovnem mestu.
- Vzpostavljane delovanja klubov svojcev. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/>
[Povzeto: 26. 1. 2020, 21:00.]

7 EMPIRIČNI DEL

7.1 Metodologija dela

Raziskava temelji na deskriptivni in kavzalno-neeksperimentalni metodi pedagoškega raziskovanja ter na neslučajnostnem (namenskem) vzorcu iz konkretne populacije. Podatki so v veliki meri v prvem delu empiričnega dela pridobljeni s kvantitativno tehniko (večina vprašanj v anketnem vprašalniku je zaprtega tipa), nekaj pa tudi s kvalitativno tehniko (manjše število vprašanj je odprtega tipa), v drugem delu empiričnega dela pa so podatki pridobljeni s kvalitativno tehniko, saj sem uporabila strukturirani intervju, ki vsebuje 18 vprašanj, od tega je 5 vprašanj zaprtega tipa, 13 vprašanj pa odprtega tipa.

Ker sem obravnavano problematiko želela raziskati z več vidikov, sem anketni vprašalnik izvedla na različnih stopnjah in vrstah izobraževanja, in sicer v vrtcu, v osnovni šoli, v osnovni šoli s prilagojenim programom oz. v posebni šoli, zanimal pa me je tudi vidik staršev, zato sem z njimi izvedla intervju.

Empirični del je tako zaradi preglednosti v prvem delu zastavljen v sklopih A, B, C in Č, v drugem delu pa so predstavljeni izsledki intervjujev. Sledi potrditev oz. ovržba hipotez ter ugotovitve empiričnega dela.

7.2 Raziskovalni vzorec

Raziskovalni vzorec za prvi del empiričnega dela, ki sem ga izvedla v obliki anketnega vprašalnika predstavlja 18 anketirank oz. anketirancev, in sicer 4 vzgojiteljice, 1 pomočnico vzgojiteljice in enega vzgojitelja v vrtcu v Mariboru, 4 učiteljice dveh osnovnih šol v bližini Maribora, 2 svetovalni delavki in 1 psihologinjo dveh osnovnih šol v okolici Maribora ter 1 defektologinjo, 1 učiteljico in 3 varuhinje negovalke na osnovni šoli s prilagojenim programom oziroma posebni šoli v Mariboru.

V drugem delu empiričnega dela sem uporabila strukturirani intervju, ki ga sem izvedla s petimi intervjuvanci, in sicer s štirimi mamami in enim očetom, otrok, ki obiskujejo šolo s prilagojenim programom oz. posebno šolo, in sicer 4 otroci obiskujejo šolo s posebnim programom, 1 otrok pa šolo s prilagojenim programom.

V raziskavi je sodelovalo 23 anketirancev, anketirank oz. intervjuvancev, intervjuvank. Gre za študijo primera, tako da ugotovitev empiričnega dela ne morem posploševati, zagotovo pa lahko predstavljajo smernice, izhodišča za nadaljnje raziskovanje in izboljšave na področju, s katerim sem se ukvarjala.

7.3 I. DEL EMPIRIČNEGA DELA SKLOP A

Raziskovalne hipoteze so izražene na dva načina:

- eksplicitno in
- implicitno v obliki raziskovalnih vprašanj (glej Prilogo 1).

Eksplicitno izražene hipoteze, ki sem si jih zastavila ob začetku raziskovanja in pisanja raziskovalne naloge, so:

Hipoteze, povezane z delom vzgojiteljic, vzgojiteljev

- Hipoteza 1: Vzgojitelji in vzgojiteljice na delo z otroki z MAS niso dobro pripravljeni; v času študija in času zaposlitve niso pridobili dovolj potrebnih znanj. (Mihelčič, 2017; Jurišič, 2016; <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 2: Vzgojiteljem in vzgojiteljicam priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z otroki z MAS predstavljajo dodatno delo, stres in napor. (Whitaker, 2018; Schmidt, Schmidt, Schmidt, 2017; <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 3: Vzgojitelji in vzgojiteljice menijo, da je za uspešno delo z otrokom z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi. (Dostopno na: http://www.instavtizem.org/izobrazevanje/strokovna_srecanja/izobrazevanje_za_strokovnjake.php.)
- Hipoteza 4: Pri delu z otroki z MAS je dobro sodelovanje med vzgojitelji, vzgojiteljicami, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci vrtca eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prosti-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>.)

- Hipoteza 5: Vzgojitelji in vzgojiteljice si želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prosti-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>; <https://www.csgm-avtizem.si/>.)
- Hipoteza 6: Otroci z MAS se med drugimi otroki v skupini počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 7: Otroci otroka z avtistično motnjo v skupini dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri otrocih. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 8: Vključevanje otrok z MAS v redne vrtce razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih vrtcev. (Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/svetovni-dan-ozavescanja-o-avtizmu-2/>; Mihelčič, 2017; Vojska Kušar, 1993, 2013.)

Raziskovalni vzorec

Raziskovalni vzorec zajema 4 vzgojiteljice, 1 pomočnico vzgojiteljice in enega vzgojitelja v vrtcu v Mariboru. 5 anketirancev (83,3 %) ima pridobljeno visoko izobrazbo, 1 anketiranec (16,7 %) pa ima pridobljen magisterij. 3 anketiranci (50 %) imajo 1–10 let delovne dobe, 2 anketiranca (33,3 %) imata 10–20 let delovne dobe, 1 anketiranec (16,7 %) pa ima več kot 30 let delovne dobe.

Tabela 1: Vzgojiteljice, vzgojitelj v vrtcu.

Vprašanje	Ocenjevalna lestvica				
	1	2	3	4	5
5.	2 (33,3 %)	4 (66,7 %)	/	/	/
6.	2 (33,3 %)	4 (66,7 %)	/	/	/
7.	/	1 (16,7 %)	2 (33,3 %)	3 (50,0 %)	/
8.	/	1 (16,7 %)	/	5 (83,3 %)	/
9.	/	/	4 (66,7 %)	2 (33,3 %)	/
10.	1 (16,7 %)	3 (50 %)	1 (16,7 %)	1 (16,7 %)	/
11.	1 (16,7 %)	5 (83,3 %)	/	/	/
12.	/	/	3 (50 %)	3 (50 %)	/
13.	/	/	/	6 (100 %)	/
14.	/	1 (16,7 %)	2 (33,3 %)	3 (50 %)	/
15.	/	/	1 (16,7 %)	5 (83,3 %)	/
16.	/	2 (33,3 %)	3 (50 %)	1 (16,7 %)	/

17.	/	/	1 (16,7 %)	5 (83,3 %)	/
18.	/	/	/	4 (66,7 %)	2 (33,3 %)
19.	/	/	/	/	6 (100 %)
20.	/	/	/	/	6 (100 %)
21.	/	/	/	6 (100 %)	/
22.	/	/	/	1 (16,7 %)	5 (83,3 %)
23.	/	/	2 (33,3 %)	4 (66,7 %)	/
24.	/	/	/	/	6 (100 %)
25.	/	/	5 (83,3 %)	1 (16,7 %)	/
26.	/	/	/	4 (66,7 %)	2 (33,3 %)
27.	/	/	5 (83,3 %)	1 (16,7 %)	/
28.	/	/	5 (83,3 %)	1 (16,7 %)	/

4 anketiranci (66,7 %) menijo, da v času izobraževanja niso dobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo, 2 anketiranca (33,3 %) pa menita, da tega znanja sploh nista pridobila.

4 anketiranci (66,7 %) menijo, da v času izobraževanja niso imeli dovolj možnosti za pridobitev zadostnega števila izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo, 2 anketiranca (33,3 %) pa menita, da te možnosti sploh nista imela.

3 anketiranci (50 %) menijo, da jim delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja večji napor kakor delo z ostalimi otroki, ki nimajo avtistične motnje. 2 anketiranca (33,3 %) sta neopredeljena, torej jima delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja enak napor kot delo z ostalimi otroki, ki nimajo avtistične motnje, 1 anketiranec (16,7 %) pa meni, da mu delo z otroki z avtistično motnjo ne predstavlja večjega napora kakor delo z ostalimi otroki, ki nimajo avtistične motnje.

5 anketirancev (83,3 %) meni, da so priprave na delo z otroki z avtistično motnjo dolgotrajnejše od priprav za delo z otroki brez avtistične motnje in so bolj intenzivne, 1 anketiranec (16,7 %) pa meni, da priprave na delo z otroki z avtistično motnjo niso dolgotrajnejše od priprav za delo z otroki brez avtistične motnje in niso bolj intenzivne.

2 anketiranca (33,3 %) menita, da imata ustrezne kompetence za delo z otroki z avtistično motnjo, 4 anketiranci (66,7 %) pa so neopredeljeni, torej se ne morejo opredeliti, ali imajo ustrezne kompetence za delo z otroki z avtistično motnjo ali ne.

1 anketiranec (16,7 %) meni, da ga dodatna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo utruja in dodatno obremenjuje, predstavlja mu dodatno delo in priprave, 1 anketiranec (16,7 %) je neopredeljen. 3 anketiranci (50 %) menijo, da jih dodatna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo ne utruja in dodatno obremenjuje, ne pomeni dodatnega dela in priprav, 1 anketiranec (16,7 %)

pa meni, da ga dodatna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo sploh ne utruja in dodatno obremenjuje, ne predstavlja nobenega dodatnega dela in priprav.

5 anketirancev (83,3 %) meni, da ure "pouka" in dodatne strokovne pomoči ne predstavljajo zadostnega števila ur za uspešno delo z otroki z avtistično motnjo, 1 anketiranec (16,7 %) pa meni, da ure "pouka" in dodatne strokovne pomoči sploh ne predstavljajo zadostnega števila ur za uspešno delo z otroki z avtistično motnjo.

3 anketiranci (50 %) menijo, da jih delo z otroki z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje, 3 anketiranci (50 %) pa so neopredeljeni.

Vsi anketiranci (100 %) menijo, da je uspešnost otrok z avtistično motnjo odvisna o stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja.

3 anketiranci (50 %) menijo, da se otroci z avtistično motnjo v skupini čutijo sprejete in enakovredne drugim otrokom, 2 anketiranca (33,3 %) sta neopredeljena, 1 anketiranec (16,7 %) pa meni, da se otroci z avtistično motnjo v skupini ne čutijo sprejete in enakovredne drugim otrokom.

5 anketirancev (83,3 %) meni, da imajo ostali otroci do otrok z avtistično motnjo razvito empatijo in jim nudijo pomoč, če jo ti potrebujejo, 1 anketiranec (16,7 %) pa je neopredeljen.

1 anketiranec (16,7 %) meni, da se lahko otroci z avtistično motnjo uspešno vključujejo v redne vrtce, 3 anketiranci (50 %) so neopredeljeni, 2 anketiranca (33,3 %) pa menita, da se otroci z avtistično motnjo ne morejo uspešno vključevati v redne vrtce.

5 anketirancev (83,3 %) meni, da dodatna strokovna pomoč vzgojitelja in drugih strokovnih delavcev (spremljevalec, psiholog, defektolog, specialni pedagog idr.), ki delajo z otroki z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, otrokom in vzgojitelji predstavlja dobre temelje za uspešno izobraževalno pot otroka, 1 anketiranec (16,7 %) pa je glede tega neopredeljen.

2 anketiranca (33,3 %) se popolnoma strinjata s tem, da vzgojitelji radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (psiholog, socialna delavka, specialni pedagog, mobilni pedagog idr.), ki delajo z otroki z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo otrokom nudijo pomoč različnih spektrov, morebiti tudi s področja, ki ga sami ne obvladajo najbolje, 4 anketiranci (66,7 %) pa se s tem strinjajo.

Vsi anketiranci (100 %) se popolnoma strinjajo s tem, da bi si vzgojitelji na splošno želeli več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*, kjer bi jim zraven splošnega teoretičnega znanja predstavili različne prilagoditve in vrste pomoči, ki jih lahko nudijo določenemu otroku, ki ima avtistično motnjo in ki potrebuje dodatno pomoč.

Vsi anketiranci (100 %) se popolnoma strinjajo s tem, da se vzgojitelji velikokrat samoiniciativno izobražujejo, berejo, raziskujejo o avtistični motnji, primanjkljaju in pomoči, ki bi jo tak otrok potreboval.

Vsi anketiranci (100 %) menijo, da vključevanje otrok z avtistično motnjo v redne vrtce razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih vrtcev.

5 anketirancev (83,3 %) se popolnoma strinja s tem, da ima vzgled vzgojitelja pri sprejemanju otrok z avtistično motnjo pomembno vlogo, saj ga drugi otroci sprejmejo za svojega, 1 anketiranec (16,7 %) pa se s tem strinja.

4 anketiranci (66,7 %) menijo, da vključevanje otrok z avtistično motnjo v redne vrtce prispeva k boljši samopodobi in samozvesti teh otrok, 2 anketiranca (33,3 %) pa sta glede tega neopredeljena.

Vsi anketiranci (100 %) se popolnoma strinjajo s tem, da imajo vzgojitelji v splošnem pogledu pozitiven odnos do otrok z avtistično motnjo.

1 anketiranec (16,7 %) meni, da so v njihovem vrtcu otrokom z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje, 5 anketirancev (83,3 %) pa je glede tega neopredeljenih.

2 anketiranca (33,3 %) se popolnoma strinjata s tem, da vzgojitelji otrok z avtistično motnjo (v njihovem vrtcu) sodelujejo na sestankih, pri evalvacijah in so enakovredni drugim strokovnim sodelavcem (psihologu, specialnemu pedagogu idr.), ki delajo z otroki z avtistično motnjo, 4 anketiranci (66,7 %) pa se s tem strinjajo.

1 anketiranec (16,7 %) meni, da se je praksa vključevanja otrok z avtistično motnjo v vrtce (v njihovem vrtcu) izkazala za pozitivno, 5 anketirancev (83,3 %) pa je glede tega neopredeljenih.

1 anketiranec (16,7 %) meni, da je slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, ustrezno zastavljena in jim tako zagotavlja ustrezno dodatno pomoč ter prilagoditve, ki jih posamezniki potrebujejo, 5 anketirancev (83,3 %) pa je glede tega neopredeljenih.

Vsi anketiranci menijo, da bi se med delom z otroki z avtistično motnjo soočili z marsikatero težavo, če se ne bi na to temo izobraževali sami, saj so v času svojega izobraževanja dobili premalo informacij, izkušenj in nasvetov. Velikokrat naletijo na oviro, saj ne vedo, na kakšen način je treba pristopiti k otroku z avtistično motnjo. Tudi nadrejeni jim v vrtcu ne omogočijo izobraževanj na temo dela z otroki z avtistično motnjo. Pravijo, da se zato sami študirajo strokovno literaturo, a to ni dovolj, saj odstotek otrok z avtistično motnjo v rednih vrtcih močno narašča.

Vzgojitelji so glede vključevanja otrok z avtistično motnjo v redne vrtce neopredeljeni, saj je to odvisno od vsakega posameznika, ker so si le redki primeri otrok z avtistično motnjo med seboj zelo podobni. Stopnja razvitosti avtistične motnje se pri posameznikih močno razlikuje. Nekateri otroci se v skupini dobro znajdejo, drugim pa delo v tako številčno veliki skupini predstavlja veliko oviro, breme.

Vsi anketiranci menijo, da je velika prednost vključevanja otrok z avtistično motnjo v redne vrtce v tem, da se otroci zaradi tega počutijo sprejete, učijo se socializacije. Menijo, da vključevanje otroka v redni vrtec pozitivno vpliva na njegovo samozvest in samopodobo in da se otrok zato počuti enakovreden ostalim. Veliko pomanjkljivost vidijo v času, ki ga lahko namenijo otroku z avtistično motnjo in ga ni dovolj, saj je v skupini od 20 do 24 otrok. Zaradi tega otroku ne morejo nuditi zadostnega časa za individualno delo, ki ga otrok z avtistično motnjo potrebuje.

Anketiranci pravijo, da so najpogostejše ovire, na katere naletijo, posledica slabo razvitega govora otroka z avtistično motnjo. Zaradi tega velikokrat ne vedo in ne razumejo, kaj otrok želi. Pri otrocih, ki sploh niso govorili in so komunicirali s kriki, spuščanjem glasov, so naleteli na

veliko ovir, ki so jih poskušali rešiti s pomočjo komunikacije preko slik. Veliko otrok z avtistično motnjo se je zaradi prevelike gneče v skupini umaknilo ali pa ob delu izjemno hitro izgubilo koncentracijo. Otroci z avtistično motnjo so velikokrat tudi miselno odsotni in pri delu zato ne sodelujejo.

Vsi anketiranci menijo, da bi pozitivno prispevali k vzgoji in izobraževanju otrok z avtistično motnjo, če bi imeli že v času študija več izobraževanj na to temo in več tovrstnih izkušenj v praksi v času študija. Vsi predlagajo, da bi otroku z avtistično motnjo dodelili spremljevalca, s katerim bi otrok delal individualno in bi s tem dobil zadostno pozornost in čas, ki ju otrok z avtistično motnjo potrebuje.

SKLOP B

Raziskovalne hipoteze

Raziskovalne hipoteze so izražene na dva načina:

- eksplicitno in
- implicitno v obliki raziskovalnih vprašanj (glej Prilogo 1).

Hipoteze, povezane z delom učiteljic, učiteljev:

- Hipoteza 1: Učiteljice in učitelji na delo z učenci, učenkami z MAS niso dobro pripravljeni; v času študija in času zaposlitve niso pridobili dovolj potrebnih znanj. (Mihelčič, 2017; Jurišić, 2016; <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 2: Učiteljicam in učiteljem priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z učenci, učenkami z MAS predstavljajo dodatno delo, stres in napor. (Whitaker, 2018; Schmidt, Schmidt, Schmidt, 2017, <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 3: Učiteljice in učitelji menijo, da je za uspešno delo z učencom, učenko z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi. (Dostopno na: http://www.instavtizem.org/izobrazevanje/strokovna_srecanja/izobrazevanje_za_strokovnjake.php.)
- Hipoteza 4: Pri delu z učenci, učenkami z MAS je dobro sodelovanje med učiteljicami, učitelji, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci šole eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prostic-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>.)
- Hipoteza 5: Učiteljice in učitelji si želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prostic-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>; <https://www.csgm-avtizem.si/>.)
- Hipoteza 6: Učenci, učenke z MAS se med drugimi učenci, učenkami v razredu počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 7: Učenci, učenke otroka z avtistično motnjo v razredu dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri učencih, učenkah. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 8: Vključevanje učencev, učenk z MAS v redne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol. (Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/svetovni-dan-ozavescanja-o-avtizmu-2/>; Mihelčič, 2017; Vojska Kušar, 1993, 2013.)

Raziskovalni vzorec

Raziskovalni vzorec zajema 4 učiteljice dveh osnovnih šol v bližini Maribora. 2 anketiranki (50 %) imata pridobljeno visoko izobrazbo, 1 anketiranka (25 %) ima pridobljeno nižjo izobrazbo, 1 anketiranka (25 %) pa ima pridobljen magisterij. 3 anketiranke (75 %) imajo 20 – 30 let delovne dobe, 1 anketiranka (25 %) pa ima 10 – 20 let delovne dobe.

Tabela 2: Učiteljice v OŠ.

Vprašanje	Ocenjevalna lestvica				
	1	2	3	4	5
5.	3 (75,0 %)	1 (25,0 %)	/	/	/
6.	4 (100,0 %)	/	/	/	/
7.	2 (50,0 %)	/	/	2 (50,0 %)	/
8.	/	/	/	2 (50,0 %)	2 (50,0 %)
9.	3 (75,0 %)	/	/	1 (25,0 %)	/
10.	/	/	/	2 (50,0 %)	2 (50,0 %)
11.	1 (25,0 %)	/	3 (75,0 %)	/	/
12.	/	3 (75,0 %)	/	1 (25,0 %)	/
13.	/	/	2 (50,0 %)	2 (50,0 %)	/
14.	/	/	/	3 (75,0 %)	1 (25,0 %)
15.	/	/	/	2 (50,0 %)	2 (50,0 %)
16.	/	1 (25,0 %)	3 (75,0 %)	/	/
17.	/	/	4 (100,0 %)	/	/
18.	/	/	2 (50,0 %)	2 (50,0 %)	/
19.	/	/	/		/
20.	/	/	/	1 (25,0 %)	3 (75,0 %)
21.	/	/	1 (25,0 %)	2 (50,0 %)	1 (25,0 %)
22.	/	/	/	2 (50,0 %)	2 (50,0 %)
23.	/	/	/	1 (25,0 %)	3 (75,0 %)
24.	/	/	/	2 (50,0 %)	2 (50,0 %)
25.	/	/	/	1 (25,0 %)	3 (75,0 %)
26.	/	/	/	3 (75,0 %)	1 (25,0 %)
27.	/	/	4 (100,0 %)	/	/

28.	1 (25,0 %)	/	2 (50,0 %)	1 (25,0 %)	/
29.	/	/	/	3 (75,0 %)	1 (25,0 %)
30.	1 (25,0 %)	/	2 (50,0 %)	1 (25,0 %)	/
31.	/	1 (25,0 %)	1 (25,0 %)	2 (50,0 %)	/

1 anketiranka (25 %) meni, da v času izobraževanja ni pridobila dovolj teoretičnega znanja za delo z učenci z avtistično motnjo, 3 anketiranke (75 %) pa menijo, da tega znanja sploh niso pridobile.

Vsi anketiranke (100 %) menijo, da v času izobraževanja sploh niso imele možnosti pridobiti zadostnega števila izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo.

2 anketiranki (50 %) menita, da jima delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja večji napor kakor delo z ostalimi učenci, učenkami, ki nimajo avtistične motnje, 2 anketiranki (50 %) pa menita, da jima delo z otroki z avtistično motnjo ne predstavlja večjega napora kakor delo z ostalimi učenci, učenkami, ki nimajo avtistične motnje.

2 anketiranki (50 %) se popolnoma strinjata s tem, da so priprave na delo z otroki z avtistično motnjo dolgotrajnejše od priprav za delo z otroki brez avtistične motnje in so bolj intenzivne, 2 anketiranki (50 %) pa se s tem strinjata.

1 anketiranka (25 %) meni, da ima ustrezne kompetence za delo z otroki z avtistično motnjo, 3 anketiranke (75 %) pa menijo, da ustreznih kompetenc za delo z otroki z avtistično motnjo sploh nimajo.

2 anketiranki (50 %) se popolnoma strinjata s tem, da dodatna strokovna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo pozitivno vpliva na njihov učni uspeh, 2 anketiranki (50 %) pa se s tem strinjata.

1 anketiranka (25 %) meni, da je dodatna strokovna pomoč sploh ne utruja in je dodatno ne obremenjuje, sploh ji ne predstavlja dodatnega dela in priprav, 3 anketiranke (75 %) pa so glede tega neopredeljene.

1 anketiranka (25 %) meni, da ure pouka in dodatne strokovne pomoči predstavljajo zadostno število ur za uspešno delo z otroki z avtistično motnjo, 3 anketiranke (75 %) pa se s tem ne strinjajo.

2 anketiranki (50 %) menita, da ju delo z otroki z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje, 2 anketiranki (50%) pa sta glede tega neopredeljeni.

1 anketiranka (25 %) se popolnoma strinja s tem, da je uspešnost otrok z avtistično motnjo odvisna od stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja, 3 anketiranke (75 %) pa se s tem strinjajo.

2 anketiranki (50 %) se popolnoma strinjata s tem, da so lahko tudi otroci z avtistično motnjo uspešni in lahko uspešno zaključijo redno osnovnošolsko izobraževanje, 2 anketiranki (50 %) pa se s tem strinjata.

1 anketiranka (25 %) meni, da se otroci z avtistično motnjo v razredu ne čutijo sprejete, enakovredne drugim učencem in učenkam, 3 anketiranke (75 %) pa so glede tega neopredeljene.

Vse anketiranke (100 %) so neopredeljene glede tega, ali imajo ostali učenci in učenke do učencev, učenk z avtistično motnjo razvito empatijo, če jim nudijo pomoč, če jo ti potrebujejo.

2 anketiranki (50 %) menita, da se otroci z avtistično motnjo lahko uspešno (glede na sprejetost, uspeh, dosežke) vključujejo v redne osnovne šole, 2 anketiranki (50 %) pa sta glede tega neopredeljeni.

Vse anketiranke (100 %) menijo, da se otroci z avtistično motnjo lahko uspešno vključujejo v redne osnovne šole in uspešno zaključijo osnovnošolsko izobraževanje.

3 anketiranci (75 %) se popolnoma strinjajo s tem, da dodatna strokovna pomoč učitelja, učiteljice in drugih strokovnih delavcev (psiholog, defektolog, specialni pedagog idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, učencem in učitelji predstavlja dobre temelje za uspešno izobraževalno pot učenca, 1 anketiranka (25 %) pa se s tem strinja.

1 anketiranka (25 %) se popolnoma strinja s tem, da učitelji radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (psiholog, socialna delavka, specialni pedagog, mobilni pedagog idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo učencem nudijo pomoč različnih spektrov, morebiti tudi s področja, ki ga sami ne obvladajo najbolje, 2 anketiranki (50 %) se s tem strinjata, 1 anketiranka (25 %) pa je glede tega neopredeljena.

2 anketiranki (50 %) se popolnoma strinjata s tem, da bi si učitelji na splošno želeli več izobraževanj na temo *poučevanje otrok s posebnimi potrebami*, kjer bi jim zraven splošnega teoretičnega znanja predstavili različne prilagoditve in vrste pomoči, ki jih lahko nudijo določenemu učencu, učenki, ki ima avtistično motnjo in ki potrebuje dodatno pomoč, 2 anketiranki (50 %) pa se s tem strinjata.

3 anketiranke (75 %) se popolnoma strinjajo s tem, da se učitelji velikokrat samoiniciativno izobražujejo, berejo, raziskujejo o določeni bolezni, primanjkljaju in pomoči, ki bi jo tak učenec, učenka potreboval, potrebovala, 1 anketiranka (25 %) pa se s tem strinja.

2 anketiranki (50 %) se popolnoma strinjata s tem, da vključevanje otrok z avtistično motnjo v redne osnovne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol, 2 anketiranki (50 %) pa se s tem strinjata.

3 anketiranke (75 %) se popolnoma strinjajo s tem, da ima vzgled učitelja, učiteljice pri sprejemanju otrok z avtistično motnjo pomembno vlogo, saj ga, jo učenci, učenke sprejmejo kot sebi enakega, za svojega, 1 anketiranka (25 %) pa se s tem strinja.

1 anketiranka (25 %) se popolnoma strinja s tem, da vključevanje učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole prispeva k boljši samopodobi in samozavesti teh učencev, učenk, 3 anketiranke (75 %) pa se s tem strinjajo.

Vse anketiranke (100 %) so neopredeljene glede tega, če imajo učitelji, učiteljice v splošnem pogledu pozitiven odnos do učencev, učenk z avtistično motnjo.

1 anketiranka (25 %) meni, da so na njihovi osnovni šoli učencem z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje, 2 anketiranki (50 %) sta glede tega neopredeljeni, 1 anketiranka (25 %) pa se s tem sploh ne strinja.

1 anketiranka (25 %) se popolnoma strinja s tem, da učitelj, učiteljica učencev z avtistično motnjo (na naši šoli) sodeluje na sestankih, pri evalvacijah in je enakovreden drugim strokovnim sodelavcem (psihologu, specialnemu pedagogu idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo, 3 anketiranke (75 %) pa se s tem strinjajo.

1 anketiranka (25 %) meni, da se je praksa vključevanja učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole (na njihovi šoli) izkazala za pozitivno, 2 anketiranki (50 %) sta glede tega neopredeljeni, 1 anketiranka (25 %) pa se s tem sploh ne strinja.

2 anketiranki (50 %) menita, da je slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, ustrezno zastavljena in jim tako zagotavlja ustrezno dodatno pomoč ter prilagoditve, ki jih posamezniki, posameznice potrebujejo, 1 anketiranka (50 %) je glede tega neopredeljena, 1 anketiranka (25 %) pa se s tem sploh ne strinja.

Vse anketirance menijo, da bi se med delom z otroki z avtistično motnjo soočile z marsikatero težavo, če se ne bi na to temo izobraževale sami, saj so v času svojega izobraževanja dobile premalo informacij, izkušenj in nasvetov. Menijo, da v okviru svojega rednega izobraževanja niso pridobile dovolj znanj in veščin za delo z otroki s posebnimi potrebami, še posebej pa ne za delo z avtističnimi otroki. Veliko se izobražujejo individualno (seminarji, literatura, delavnice), veliko koristnih informacij pa pridobijo tudi z izmenjavo izkušenj s starši teh učencev, učenk in drugimi strokovnimi delavci.

Vse anketiranke spodbujajo vključevanje otrok z motnjo avtističnega spektra v redne osnovne šole, če njihove motnje to omogočajo in otrok ob šolanju ne doživlja nenehnih neuspehov, frustracij zaradi nesprejemanja s strani učencev, učenk. Menijo, da se s tem strinjajo, kadar gre za lažje oblike in otroke, ki so dvojno izjemni, sicer jim lahko glede pripravljenosti na samo življenje včasih s tem naredijo več škode kot koristi.

Prednosti vključevanja avtističnih otrok v redne osnovne šole vidijo v socializaciji otroka in vključevanja otroka v družbo njegovih vrstnikov, ki motnje avtističnega spektra nimajo. Prednost vidijo tudi v tem, da se s tem zavrača tabuje, ki v današnji družbi veljajo in da se vrstniki otrok z avtistično motnjo s tem naučijo sprejemanja drugačnosti. Pomanjkljivosti vidijo predvsem v tem, da so razredi v rednih osnovnih šolah zelo številčni (15–22 otrok), kar za otroka z motnjo avtističnega spektra velikokrat predstavlja oviro, ker se zaradi prevelikega števila ljudi okrog sebe umakne. Pomanjkljivost vidijo tudi v tem, da se zaradi velikega števila učencev, učenk otroku z avtistično motnjo premalo posvečajo.

Učitelji, učiteljice na ovire naletijo predvsem v nepričakovanih in nenadnih situacijah, ki so za učenca z avtistično motnjo psihično ali fizično obremenilne, zaradi spremenjene rutine ali zunanjega vpliva. Zaradi tega učitelji, učiteljice vnaprej predvidijo morebitne ovire in jih prilagodijo učencem, včasih pa tudi to ni mogoče, zato je takrat treba vložiti veliko potrpežljivosti in dobre volje, da učenca, učenke to ne iztiri preveč.

SKLOP C

Raziskovalne hipoteze

Raziskovalne hipoteze so izražene na dva načina:

- eksplicitno in
- implicitno v obliki raziskovalnih vprašanj (glej Prilogo 1).

Hipoteze, povezane z delom svetovalnih delavcev, delavk, psihologov, psihologinj

- Hipoteza 1: Svetovalne delavke in delavci, psihologinje in psihologi menijo, da so za delo z učenci, učenkami z MAS dobro pripravljeni; v času študija in času zaposlitve so pridobili dovolj potrebnih znanj. (Mihelčič, 2017; Jurišić, 2016; <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 2: Svetovalnim delavkam in delavcem, psihologinjam in psihologom priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z učenci, učenkami z MAS ne predstavljajo dodatnega dela, stresa in napa. (Whitaker, 2018; Schmidt, Schmidt, Schmidt, 2017; <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 3: Svetovalne delavke in delavci, psihologinje in psihologi menijo, da je za uspešno delo z učencom, učenko z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi. (Dostopno na: http://www.instavtizem.org/izobrazevanje/strokovna_srecanja/izobrazevanje_za_strokovnjake.php.)
- Hipoteza 4: Pri delu z učenci, učenkami z MAS je dobro sodelovanje med učiteljicami, učitelji, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci šole eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prostic-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>.)
- Hipoteza 5: Svetovalne delavke in delavci, psihologinje in psihologi si želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prostic-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>; <https://www.csgm-avtizem.si/>.)
- Hipoteza 6: Učenci, učenke z MAS se med drugimi učenci, učenkami v razredu počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo.
- Hipoteza 7: Učenci, učenke otroka z avtistično motnjo v razredu dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri učencih, učenkah. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 8: Vključevanje učencev, učenk z MAS v redne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 9: Ustrezna individualna učna pomoč pozitivno vpliva na uspešnost učenca, učenke z MAS.

Raziskovalni vzorec zajema 2 svetovalni delavki (66,7 %) in 1 psihologinjo (33,3 %) dveh osnovnih šol v okolici Maribora. 2 anketiranki (66,7 %) imata pridobljeno visoko izobrazbo, 1 anketiranka (33,3 %) pa ima pridobljen magistrski. 2 anketiranki (66,7 %) imata 20–30 let delovne dobe, 1 anketiranka (33,3 %) pa ima 1–10 let delovne dobe.

Vprašanje	Ocenjevalna lestvica				
	1	2	3	4	5

5.	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)	/	/	/
6.	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)	/	/	/
7.	1 (33,3 %)	/	1 (33,3 %)	/	1 (33,3 %)
8.	1 (33,3 %)	/	/	1 (33,3 %)	1 (33,3 %)
9.	/	/	2 (66,7 %)	/	1 (33,3 %)
10.	/	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)
11.	/	2 (66,7 %)	/	1 (33,3 %)	/
12.	2 (66,7 %)	1 (33,3 %)	/	/	/
13.	/	/	2 (66,7 %)	/	1 (33,3 %)
14.	/	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)
15.	/	/	1 (33,3 %)	/	2 (66,7 %)
16.	/	2 (66,7 %)	/	1 (33,3 %)	/
17.	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)	/	/	/
18.	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)	/
19.	/	/	2 (66,7 %)	1 (33,3 %)	/
20.	/	/	1 (33,3 %)	/	2 (66,7 %)
21.	/	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)
22.	/	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)
23.	/	/	/	/	3 (100 %)
24.	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)	/
25.	/	/	/	/	3 (100 %)
26.	/	/	2 (66,7 %)	1 (33,3 %)	/
27.	/	2 (66,7 %)	1 (33,3 %)	/	/
28.	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)	/
29.	/	/	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)
30.	/	/	1 (33,3 %)	1 (33,3 %)	1 (33,3 %)
31.	/	1 (33,3 %)	2 (66,7 %)	/	/

2 anketiranki (66,7 %) se ne strinjata s tem, da sta v času izobraževanja pridobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem sploh ne strinja.

2 anketiranki (66,7 %) se ne strinjata s tem, da sta imeli med izobraževanjem možnost pridobiti zadostno število izkušenj glede dela z otroki za avtistično motnjo, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem sploh ne strinja.

1 anketiranka (33,3 %) se popolnoma strinja s tem, da ji delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja večji napor kakor delo z ostalimi učenci, učenkami, ki nimajo avtistične motnje, 1 anketiranka (33,3 %) se s tem sploh ne strinja, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

1 anketiranka (33,3 %) se popolnoma strinja s tem, da so priprave na delo z otroki z avtistično motnjo dolgotrajnejše od priprav za delo z učenci, učenkami brez avtistične motnje in so bolj intenzivne, 1 anketiranka (33,3 %) se s tem strinja, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem sploh ne strinja.

1 anketiranka (33,3 %) se popolnoma strinja s tem, da ima ustrezne kompetence za delo z otroki z avtistično motnjo, 2 anketiranki (66,7 %) pa sta glede tega neopredeljeni.

2 anketiranki (66,7 %) se popolnoma strinjata s tem, da dodatna strokovna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo pozitivno vpliva na njihov učni uspeh, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem strinja.

1 anketiranka (33,3 %) meni, da jo dodatna strokovna pomoč utruja in obremenjuje, pomeni ji dodatno delo in priprave, 2 anketiranki (66,7 %) pa se s tem ne strinjata.

1 anketiranka (33,3 %) se ne strinja s tem, da ure pouka in dodatne strokovne pomoči predstavljajo zadostno število ur za uspešno delo z otroki z avtistično motnjo, 2 anketiranki (66,7 %) pa se s tem sploh ne strinjata.

1 anketiranka (33,3 %) se popolnoma strinja s tem, da jo delo z otroki z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje, 2 anketiranki (66,7 %) pa sta glede tega neopredeljeni.

2 anketiranki (66,7 %) se popolnoma strinjata s tem, da je uspešnost otrok z avtistično motnjo odvisna od stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem strinja.

2 anketiranki (66,7 %) se popolnoma strinjata s tem, da so lahko tudi otroci z avtistično motnjo uspešni in uspešno zaključijo redno osnovnošolsko izobraževanje, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

1 anketiranka (33,3 %) meni, da se otroci z avtistično motnjo v razredu čutijo sprejete, enakovredne drugim učencem in učenkam, 2 anketiranki (66,7 %) pa se s tem ne strinjata.

2 anketiranki (66,7 %) menita, da ostali učenci in učenske do učencev, učenk z avtistično motnjo nimajo razvite empatije, ne nudijo jim pomoči, če jo ti potrebujejo, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem sploh ne strinja.

2 anketiranki (66,7 %) menita, da se otroci z avtistično motnjo uspešno (glede na sprejetost, uspeh, dosežke) vključujejo v redne osnovne šole, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

1 anketiranka (33,3 %) meni, da se otroci z avtistično motnjo uspešno vključujejo v redne osnovne šole in uspešno zaključijo osnovnošolsko izobraževanje, 2 anketiranki (66,7 %) pa sta glede tega neopredeljeni.

2 anketiranki (66,7 %) se popolnoma strinjata s tem, da dodatna strokovna pomoč učitelja in drugih strokovnih delavcev (predmetni učitelj, predmetna učiteljica, defektolog, specialni pedagog idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, učencem in učitelji predstavlja dobre temelje za uspešno izobraževalno pot učenca, učenko, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

2 anketiranki (66,7 %) se popolnoma strinjata s tem, da svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (predmetni učitelj, predmetna učiteljica, socialna delavka, specialni pedagog, mobilni pedagog idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo učencem nudijo pomoč različnih spektrov, morebiti tudi s področja, ki ga sami ne obvladajo najbolje.

2 anketiranki (66,7 %) se popolnoma strinjata s tem, da bi si svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje na splošno želeli več izobraževanj na temo *poučevanje otrok z MAS*, kjer bi jim zraven splošnega teoretičnega znanja predstavili različne prilagoditve in vrste pomoči, ki jih lahko nudijo določenemu učencu, učenki, ki ima avtistično motnjo in ki potrebuje dodatno pomoč, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem strinja.

Vse anketiranke (100 %) se popolnoma strinjajo s tem, da se svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje velikokrat samoiniciativno izobražujejo, berejo, raziskujejo o določeni bolezni, primanjkljaju in pomoči, ki bi jo tak učenec potreboval.

2 anketiranki (66,7 %) menita, da vključevanje otrok z avtistično motnjo v redne osnovne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

Vse anketiranke (100 %) se popolnoma strinjajo s tem, da ima vzgled učitelja, učiteljice pri sprejemanju otrok z avtistično motnjo pomembno vlogo, saj ga učenci sprejmejo kot sebi enakega, za svojega.

1 anketiranka (33,3 %) meni, da vključevanje učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole prispeva k boljši samopodobi in samozavesti teh učencev, učenk, 2 anketiranki (66,7 %) pa sta glede tega neopredeljeni.

2 anketiranki (66,7 %) menita, da učitelji, učiteljice v splošnem pogledu nimajo pozitivnega odnosa do učencev z avtistično motnjo, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

2 anketiranki (66,7 %) menita, da so na njihovi osnovni šoli učencem z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

2 anketiranki (66,7 %) se popolnoma strinjata s tem, da učitelj učencev z avtistično motnjo (na njihovi šoli) sodeluje na sestankih, pri evalvacijah in je enakovreden drugim strokovnim sodelavcem (psihologu, specialnemu pedagogu idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo, 1 anketiranka (33,3 %) pa se s tem strinja.

1 anketiranka (33,3 %) se popolnoma strinja s tem, da se je praksa vključevanja učencev z avtistično motnjo v redne osnovne šole (na njihovi šoli) izkazala za pozitivno, 1 anketiranka (33,3 %) se s tem strinja, 1 anketiranka (33,3 %) pa je glede tega neopredeljena.

1 anketiranka (33,3 %) meni, da slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, ni ustrezno zastavljena in jim tako ne zagotavlja ustrezne dodatne pomoči ter

prilagoditev, ki jih posamezniki potrebujejo, 2 anketiranki (66,7 %) pa sta glede tega neopredeljeni.

Vse anketiranke (100 %) menijo, da v času izobraževanja niso pridobile dovolj oziroma sploh niso pridobile znanja o delu z učenci, učenkami z motnjo avtističnega spektra, saj sama motnja v času njihovega izobraževanja še ni bila tako poznana in razširjena. Vso strokovno znanje so pridobile v času dela z avtističnimi učenci, učenkami, veliko pa so se izobraževale tudi same.

Vse anketiranke (100 %) menijo, da se učenci z motnjo avtističnega spektra v redne osnovne šole lahko vključujejo, dokler jim to njihova motnja, hiba ali primanjkljaj dovoljuje in omogoča.

Prednosti vključevanja otrok z avtistično motnjo vidijo v tem, da imajo po končani redni osnovni šoli možnost nadaljnjega izobraževanja v srednji šoli in na fakulteti. Prednost vidijo tudi v tem, da se s tem učenci, učenke, ki avtistične motnje nimajo, učijo sprejemanja in razumevanja drugačnosti. Učenca, učenko z avtistično motnjo pa to spodbuja k razvoju celovite osebnosti. Veliko pomanjkljivost vidijo v tem, da je na rednih osnovnih šolah premalo strokovno usposobljenih delavcev za delo z učenci, učenkami z motnjo avtističnega spektra.

Ovire, na katere največkrat naletijo, so (ne)sprejemanje učenca, učenke z avtistično motnjo v razredni skupnosti, kadar gre za preveč motečega učenca. Pojavlja se tudi (ne)razumevanje s strani učiteljev, kadar so posebnosti učenca res velike in izstopajoče. Veliko oviro pa predstavlja tudi (ne)razumevanje staršev, saj imajo do svojih otrok včasih prevelika pričakovanja, ki presegajo otrokove sposobnosti.

Vse anketiranke (100 %) so kot predlog, ki bi pozitivno prispeval k poučevanju in izobraževanju učencev, učenk z avtistično motnjo navedle več možnosti izobraževanja za učitelje in druge delavce šole. Menijo, da bi k temu pripomogla tudi zgodnja diagnostika (že v predšolskem obdobju). Kot predlog pa so navedle tudi ustanovitev centrov, ki bi otrokom z hudo obliko avtizma omogočali razvoj in izobraževanje, primeren/primereno za vsakega posameznika.

Otrok z avtistično motnjo pridobi prilagoditve v rednih osnovnih šolah z odločbo o usmerjanju ali z izvirnim delovnim projektom pomoči (IDPP). Te prilagoditve otroka so prilagoditev okolja in prostora (stalen prostor), prilagojena učna snov, fotokopije zapiskov, podaljšan čas pri preverjanju in ocenjevanju znanja, napovedano ocenjevanje znanja, izogibanje časovnemu pritisku, upoštevanje prevladujoče učne navade posameznika, pozitivne potrditve, spodbude ...

Kot pogoj za vključitev otroka z avtistično motnjo v redne osnovne šole vse anketiranke (100 %) navajajo odločbo o usmerjanju, ki določi redno izobraževanje z dodatno strokovno pomočjo.

2 anketiranki (66,7 %) svoje individualno delo z otrokom z motnjo avtističnega spektra izvajata preko iger in didaktičnih pripomočkov, 1 anketiranka (33,3 %) pa individualnega dela z otrokom z avtistično motnjo ne izvaja.

Vse anketiranke (100 %) menijo, da izobraževanje otroka na šoli ne poteka optimalno, saj na redni osnovni šoli ni zaposlenih dovolj ustrezno izobraženih oz. usposobljenih strokovnih delavcev. Kot predlog navajajo, da bi vzporedno z redno osnovno šolo otrok z avtistično motnjo delal tudi izven pouka v institucijah, kjer bi intenzivno obravnavali stiske teh učencev.

SKLOP Č

Raziskovalne hipoteze

Raziskovalne hipoteze so izražene na dva načina:

- eksplicitno in
- implicitno v obliki raziskovalnih vprašanj (glej Prilogo 1).

Hipoteze, povezane z delom učiteljev in učiteljic na posebni šoli oz. šoli s prilagojenim programom

- Hipoteza 1: Strokovne delavke menijo, da so za delo z učenci, učenkami z MAS dobro pripravljeni; v času študija in času zaposlitve so pridobili dovolj potrebnih znanj. (Mihelčič, 2017; Jurišič, 2016; <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 2: Strokovnim delavkam priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z učenci, učenkami z MAS ne predstavlja dodatnega dela, stresa in napora. (Whitaker, 2018; Schmidt, Schmidt, Schmidt, 2017; <https://www.zveza-avtizem.eu/>.)
- Hipoteza 3: Strokovne delavke menijo, da je za uspešno delo z učencem, učenko z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi. (Dostopno na: http://www.instavtizem.org/izobrazevanje/strokovna_srecanja/izobrazevanje_za_strokovnjake.php.)
- Hipoteza 4: Pri delu z učenci, učenkami z MAS je dobro sodelovanje med učiteljicami, učitelji, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci šole eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prosti-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>.)
- Hipoteza 5: Učiteljice in učitelji si želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*. (Dostopno na: <https://www.delo.si/prosti-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>; <https://www.csgm-avtizem.si/>.)
- Hipoteza 6: Učenci, učenke z MAS se med drugimi učenci, učenkami v razredu počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 7: Učenci, učenke otroka z avtistično motnjo v razredu dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri učencih, učenkah. (Schmidt, 2001)
- Hipoteza 8: Sodelovanje učencev, učenk z MAS z vrstnicami, vrstniki, z drugimi ustanovami in v vsakdanje življenje okolja razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v družbo. (Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/svetovni-dan-ozavescanja-o-avtizmu-2/>; Mihelčič, 2017; Vojska Kušar, 1993, 2013.)
- Hipoteza 9: Učitelji in učiteljice ter vzgojno-izobraževalna ustanova kot taka z organizacijo posebnih prireditev in dogodkov v znak spoštovanja oseb z avtistično motnjo skrbijo za splošno ozaveščanje o AM. (Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/svetovni-dan-ozavescanja-o-avtizmu-2/>; <https://www.dnevnik.si/1042817032>; <https://www.delo.si/prosti-cas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>.)

Raziskovalni vzorec zajema 1 defektologinjo (20 %), 1 učiteljico (20 %) in 3 varuhinje negovalke (60 %) na osnovni šoli s prilagojenim programom oziroma posebni šoli v Mariboru. 3 anketiranke (60 %) imajo pridobljeno srednjo izobrazbo, 2 anketiranki (40 %) pa imata pridobljeno visoko izobrazbo. 3 anketiranke (60 %) imajo 20–30 let delovne dobe poučevanja,

1 anketiranka (20 %) ima 10–20 let delovne dobe poučevanja, 1 anketiranka (20 %) pa ima 1–10 let delovne dobe poučevanja.

Tabela 4: Strokovne delavke na osnovni šoli s prilagojenim programom oz. posebni šoli.

Vprašanje	Ocenjevalna lestvica				
	1	2	3	4	5
5.	2 (40 %)	2 (40 %)	1 (20 %)	/	/
6.	3 (60 %)	1 (20 %)	/	1 (20 %)	/
7.	/	/	/	3 (60 %)	2 (40 %)
8.	/	/	/	3 (60 %)	2 (40 %)
9.	/	1 (20 %)	2 (40 %)	1 (20 %)	1 (20 %)
10.	/	1 (20 %)	1 (20 %)	3 (60 %)	/
11.	/	/	/	4 (80 %)	1 (20 %)
12.	/	/	/	3 (60 %)	2 (40 %)
13.	/	/	3 (60 %)	1 (20 %)	1 (20 %)
14.	/	/	/	2 (40 %)	3 (60 %)
15.	/	/	/	3 (60 %)	2 (40 %)
16.	/	1 (20 %)	/	1 (20 %)	3 (60 %)
17.	/	/	2 (40 %)	2 (40 %)	1 (20 %)
18.	/	2 (40 %)	3 (60 %)	/	/

2 anketiranki (40 %) menita, da v času izobraževanja nista pridobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo, 2 anketiranki (40 %) menita, da v času izobraževanja sploh nista pridobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo, 1 anketiranka (20 %) pa je glede tega neopredeljena.

1 anketiranka (20 %) meni, da je imela med izobraževanjem možnost pridobiti zadostno število izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo, 1 anketiranka (20 %) meni, da med izobraževanjem ni imela možnosti pridobiti zadostnega števila izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo, 3 anketiranke (60 %) pa menijo, da med izobraževanjem sploh niso imele možnost pridobiti zadostnega števila izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo (3 varuhinje negovalke).

2 anketiranki (40 %) se popolnoma strinjata s tem, da jima delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja večji napor kakor delo z ostalimi učenci, ki nimajo avtistične motnje, 3 anketiranke (60 %) pa se s tem strinjajo.

2 anketiranki (40 %) se popolnoma strinjata s tem, da dodatna strokovna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo pozitivno vpliva na njihov razvoj in izobraževanje, 3 anketiranke (60 %) pa se s tem strinjajo.

1 anketiranka (20 %) se popolnoma strinja s tem, da ji delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja dodatno delo in priprave, 1 anketiranka (20 %) se s tem strinja, 2 anketiranki (40 %) sta glede tega neopredeljeni, 1 anketiranka (20 %) pa se s tem ne strinja.

3 anketiranke (60 %) se strinjajo s tem, da jih delo z otroki z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje, 1 anketiranka (20 %) je glede tega neopredeljena, 1 anketiranka (20 %) pa se s tem ne strinja, torej jo delo z otroki z avtistično motnjo utruja in ne izpopolnjuje.

1 anketiranka (20 %) se popolnoma strinja s tem, da je uspešnost otrok z avtistično motnjo odvisna od stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja, 4 anketiranke (80 %) pa se s tem strinjajo.

2 anketiranki (40 %) se popolnoma strinjata s tem, da so lahko tudi otroci z avtistično motnjo uspešni, 3 anketiranke (60 %) pa se s tem strinjajo.

1 anketiranka (20 %) se popolnoma strinja s tem, da se otroci z avtistično motnjo v razredu počutijo sprejete, 1 anketiranka (20 %) se s tem strinja, 3 anketiranke (60 %) pa so glede tega neopredeljene.

3 anketiranke (60 %) se popolnoma strinjajo s tem, da dodatna strokovna pomoč učitelja in drugih strokovnih delavcev (psiholog, defektolog, specialni pedagog, logoped idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, učencem in učitelji predstavlja dobre temelje za uspešno razvojno in izobraževalno pot učenca, 2 anketiranki (40 %) pa se s tem strinjata.

2 anketiranki (40 %) se popolnoma strinjata s tem, da učitelji radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (psiholog, socialna delavka, specialni pedagog, logoped idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo učencem nudijo pomoč različnih spektrov, 3 anketiranke (60 %) pa se glede tega strinjajo.

3 anketiranke (60 %) se popolnoma strinjajo s tem, da ima vzgled učitelja pri sprejemanju otrok z avtistično motnjo pomembno vlogo, saj ga otroci sprejmejo za svojega, sebi enakega, 1 anketiranka (20 %) se s tem strinja, 1 anketiranka (20 %) pa se s tem ne strinja.

1 anketiranka se popolnoma strinja s tem, da so na njihovi osnovni šoli učencem z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje, 2 anketiranki (40 %) se glede tega strinjata, 2 anketiranki (40 %) pa sta glede tega neopredeljeni.

2 anketiranki (40 %) se ne strinjata s tem, da je slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, ustrezno zastavljena in jim tako zagotavlja ustrezno dodatno pomoč ter prilagoditve, ki jih posamezniki potrebujejo, 3 anketiranke (60 %) pa so glede tega neopredeljene.

Vse tri varuhinje negovalke (60 %) menijo, da za delo z avtističnimi otroci niso dovolj usposobljene in se včasih znajdejo v situaciji, ko potrebujejo pomoč, nasvet drugih strokovnih delavcev na šoli (defektologov, učiteljic). Učiteljica in defektologinja (40 %) pa menita, da sta za delo z avtističnimi učenci dovolj dobro in strokovno usposobljeni, a menita, da znanja ni nikoli dovolj, saj se vsak primer otroka z avtistično motnjo razlikuje od drugega.

Vse anketiranke (100 %) menijo, da jim največjo oviro predstavlja kombinacija otrok v skupini in njihova interakcija, ki velikokrat povzroča težave. Menijo tudi, da je na šoli premalo usposobljenih ljudi. Velika ovira je tudi pomanjkanje časa za pripravo materiala za delo z učenci, učenkami z motnjo avtističnega spektra.

Vse anketiranke (100 %) kot predlog, ki bi pozitivno prispeval k poučevanju in izobraževanju učencev z avtistično motnjo navajajo, da bi morali imeti več možnosti za individualno delo s posameznikom, posameznico in da bi delali v čim manjših skupinah z osebnimi prilagoditvami. Kot predlog so navedle tudi šole oziroma ustanove, ki bi bile namenjene le avtistom. V času izobraževanja predlagajo več seminarjev, delavnic in izobraževanj na temo avtizma. Menijo, da bi pozitivno vplivalo tudi povečanje števila strokovnih delavcev v razredu.

Vse anketiranke (100 %) menijo, da je vključevanje otrok z avtistično motnjo v šole s prilagojenim programom ali posebne šole več kot dobrodošlo, a tudi odvisno od vsakega posameznika in razvitosti njegove motnje, saj niti 2 otroka z avtistično motnjo nista popolnoma enaka.

Otroci z avtistično motnjo so na njihovi šoli razdeljeni v več oddelkov. Šola omogoča posebne didaktične prilagoditve, posebne obravnave in tudi več individualnih obravnav. Otroci delajo po posebnem programu. Izobraževanje poteka sistematično, delavci šole se med seboj veliko pogovarjajo, si svetujejo, iščejo skupne rešitve in nove inovativne načine za delo z otroki z avtistično motnjo.

Vse anketiranke (100 %) menijo, da se izobraževanje otrok z avtistično motnjo na šoli s posebnim programom zelo razlikuje od izobraževanja teh otrok na šoli z rednim programom. Vsakemu posamezniku, posameznici prilagodijo cilje, ki jih glede na stopnjo razvitosti njegove motnje lahko doseže. Delo je prilagojeno vsakemu posamezniku, posameznici, skupine so zelo majhne. Več je individualnega dela, kar pozitivno vpliva na razvoj otroka z motnjo avtističnega spektra. Metode in pristopi so prilagojeni specialno-pedagoškim metodam.

Na njihovi šoli otroke z avtistično motnjo vključujejo v družbo, ko hodijo na plavanje, v trgovino, na sprehode, na izlete, v gledališče ... vključujejo jih v skupnost, družijo se z učenci, učenkami iz redne osnovne šole, hodijo v mesto, obiskujejo starostnike v domu upokojencev ...

Vsako leto na šoli počastijo dan avtizma in ga skupaj z učenci na primeren način predstavijo skozi aktivnosti, ki jih imajo njihovi učenci, učenke, otroci z motnjo avtističnega spektra najraje.

Vse anketiranke (100 %) pravijo, da vsako aktivnost, izlet posebej vnaprej načrtujejo in program prilagodijo učencem, učenkam z motnjo avtističnega spektra. V nasprotnem primeru menijo, da bi imeli na ekskurzijah velike težave, zato se pred vsako ekskurzijo pripravijo in otroke seznani z dejavnostjo.

7.4 II. DEL EMPIRIČNEGA DELA

Intervju s starši otrok z AMS³

Strukturirani intervju sem izvedla s petimi intervjuvanci, in sicer s štirimi mamami in enim očetom. Vprašanja za strukturirani intervju so bila vnaprej pripravljena, sama izvedba intervjuja pa je potekala po vprašanjih. Odgovori na vprašanja od vprašanja 1 do vključno vprašanja 6

³ Ker je veliko odgovorov podobnih, so dogovori za vse intervjuvance predstavljeni ob vprašanju, kjer pri odgovorih prihaja do razlik, pa so te eksplicitno zapisane.

(splošni podatki) so predstavljeni v opisni obliki, v nadaljevanju pa so odgovori podani ob vprašanjih iz intervjuja.

4 otroci obiskujejo šolo s posebnim programom, 1 otrok pa šolo s prilagojenim programom; vsi otroci so dečki. Tudi če je v družini več otrok, je samo en otrok z MAS.

2 dečka sta stara 10 let, 2 dečka sta stara 9 let, 1 deček pa je star 11 let. 2 dečka obiskujeta 1. stopnjo v posebni šoli, 2 dečka 2. stopnjo v posebni šoli, 1 deček pa obiskuje 3. razred šole s prilagojenim programom. Vsi otroci imajo odločbo.

V nadaljevanju so povzeti odgovori intervjuvancev. Intervjuje sem opravila ustno, nato pa sem zapis odgovorov intervjuvancem poslala v pregled.

Ali ste njegove primanjkljaje opazili sami ali so vas nanje opozorili strokovni delavci?

Vsi starši so primanjkljaje pri otroku odkrili sami.

Kdaj je Vaš otrok začel kazati znake avtizma?

Trije starši so znake avtizma pri otroku opazili pri starosti dveh let, v enem primeru pri starosti 1 leta in devetih mesecev, v enem primeru pa pri 18 mesecih.

Kakšni so bili ti znaki?

Vsi intervjuvanci so povedali, da otrok ni vzpostavljajal očesnega stika in da je prenehal govoriti, čeprav je prej že uporabljal nekaj besed.

Ena od intervjuvank je še dodala, da se otrok ni več odzival na svoje ime, da je spremenil način igre, da so ga motili zvoki, pri čemer si je zatiskal ušesa, motili so ga dotiki drugih ljudi. Ena od intervjuvank je izpostavila ponavljajočo se igro (npr. zlaganje kock v dolge kolone, ki jih nihče ni smel premakniti), ena intervjuvanka je dodala še poskoke, intervjuvanec pa je opazil izgubo pincetnega prijema in ponavljajoče se obnašanje.

Ali se je po Vašem mnenju življenje Vas in Vaše družine izrazito spremenilo, odkar je bila Vašemu otroku postavljena diagnoza za prisotno avtistično motnjo? Kako se je spremenilo?

Vsi intervjuvanci se strinjajo, da se je življenje izrazito spremenilo. Vsi soglašajo, da sta način in organizacija življenja popolnoma prilagojena otroku, omejeno je tudi družabno življenje, izogibajo se situacijam, ki bi pri otroku povzročale stiske ali negativno vznemirjenje (burne reakcije). Intervjuvanec še dodaja, da so omejili število obiskov, ker so prepogosti obiski za otroka moteči, izogibajo se gneči, tudi počitnice prilagodijo otroku (ne razmišljajo o potovanju z letalom, čeprav so to prej pogosto počeli). Ena od intervjuvank je izpostavila visoko stopnjo potrpežljivosti, ki jo razviješ ob otroku z MAS.

Kakšno je vaše mnenje glede vključevanja otrok z avtistično motnjo v šole s prilagojenim programom ali posebne šole?

Vsi intervjuvanci sicer menijo, da je za njihove otroke vključitev v šolo s prilagojenim programom oz. v posebno šolo ustrezna in dobra izbira, vendar pa intervjuvanec izpostavlja tudi slabost, ki se lahko pojavi, kadar je skupaj več otrok z določenimi motnjami, tukaj se potem lahko pojavi tudi posnemanje negativnih vzorcev. Dva intervjuvanca pa izpostavljata tudi možnost vključevanja otrok z MAS v redne osnovne šole, zlasti kadar gre za visokofunkcionalni avtizem.

Ali se Vam zdi, da izobraževanje Vašega otroka na šoli poteka optimalno (v skladu s strokovno stroko)? Kje to vidite? S čim ste zadovoljni? Kaj bi spremenili?

Vsi intervjuvanci menijo, da izobraževanje njihovega otroka poteka zelo dobro. Zlasti so izpostavili prilagoditve, raznovrstne pristope, dosledno upoštevanje otrokovih zmožnosti, sposobnosti in tudi interesov. Ena intervjuvanka je dodala, da bi želela, da bi otrok imel več logopedskih obravnav, dve pa, da bi si želeli še več individualnega dela, vendar ta primanjkljaj povezujeta s pomanjkanjem ustrezno usposobljenega strokovnega kadra.

Kje vidite prednosti izobraževanja vašega otroka na šoli s prilagojenim programom ali posebni šoli?

Vsi intervjuvanci so izpostavili visoko strokovno usposobljen kader, ki zagotavlja vse potrebne prilagoditve, veliko prednost vidijo v individualni obravnavi otroka, kar omogoča tudi majhnost skupin.

Ali ste morebiti med izobraževanjem zaznali tudi kakšne pomanjkljivosti?

Dve intervjuvanki sta izpostavili primanjkljaj logopedске obravnave, ki je povezana zaradi pomanjkanja logopedov (te je manj, kot je predpisana z odločbo). Intervjuvanka, katere deček obiskuje šolo s prilagojenim programom, pogreša več dejavnosti na področju krepitve otrokovih močnih področij, kot so glasba, šport.

Kako poskrbite za družabno življenje Vašega otroka?

Štirje intervjuvanci so povedali, da poskušajo živeti čim bolj običajno, pri tem pa izbirajo dejavnosti, ki so otroku všeč. Vsi trije so izpostavili plavanje, zato tako izbirajo in načrtujejo tudi počitnice. Tudi sicer imajo otroci radi sprehode, igrala na prostem, napihljiva igrala, tudi žoganje, pri čemer je ena intervjuvanka dodala še druženje s prijatelji. Za razliko od štirih intervjuvancev je ena intervjuvanka povedala, da je njihovo družabno življenje precej omejeno.

Ali na vaši šoli organizirajo posebne prireditve, dogodke v znak spoštovanja oseb z avtistično motnjo (dan avtizma)? Ali se tudi drugi člani družine in sorodniki, prijatelji udeležujejo teh dogodkov?

Vsi intervjuvanci so pritrdili, da na šoli potekajo prireditve in dogodki, tudi v znak spoštovanja oseb z MAS. Dva intervjuvanca sta povedala, da se prireditve občasno udeležujejo, tri intervjuvanke pa so povedale, da ne.

Ali se Vaš otrok udeležuje ekskurzij, šol v naravi, izletov ...? Ali so za to potrebne posebne priprave (pogovor, organizacija, opozorila ...)?

Vsi intervjuvanci so povedali, da se njihov otrok udeležuje enodnevnih izletov, ekskurzij, da pa je pri tem zelo pomembno, da je na izletih dovolj spremljevalcev in da so to osebe, ki jih otroci poznajo, hkrati pa oni poznajo otroke. Vse mora biti premišljeno, načrtovano, naključij tukaj ni. Ena intervjuvanka je pojasnila, kako otroku pojasni, da bodo šli na izlet, in sicer s pomočjo slikovnega urnika in sličic.

Kakšni so vaši predlogi glede boljšega razumevanja in ozaveščanja ljudi o otrocih z avtistično motnjo?

Vsi intervjuvanci so poudarili, da bi se moralo v vrtcih, šolah, v medijih (tiskanih, kot so strokovna in leposlovna literatura, informativna literatura, revijalni tisk, časopisi, filmi, oddaje ...) in sploh v širši javnosti govoriti o tem. Ozaveščanje bi moralo biti premišljeno in načrtovano že od vrtca; že otroke bi bilo treba naučiti sprejemati drugačnost, različnost in jo spoštovati, ob tem pa se naučiti drugačnim, različnim tudi pomagati, ne pa »buljiti« vanje.

7.5 Razprava, interpretacija rezultatov

SKLOP A

Hipoteze, povezane z delom vzgojiteljic, vzgojiteljev

Hipotezo 1, v kateri sem predvidevala, da vzgojitelji in vzgojiteljice na delo z otroki z MAS niso dobro pripravljeni in da v času študija in času zaposlitve niso pridobili dovolj potrebnih znanj, lahko potrdim, saj se je s trditvijo strinjalo vseh 6 anketirancev.

Delno lahko potrdim **hipotezo 2**, v kateri sem predvidevala, da vzgojiteljem in vzgojiteljicam priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z otroki z MAS predstavljajo dodatno delo, stres in napor, saj so se s trditvijo strinjali 3 anketiranci, 2 sta bila neopredeljena, 1 anketiranec pa se s trditvijo ni strinjal.

Hipotezo 3, v kateri sem predvidevala, da vzgojitelji in vzgojiteljice menijo, da je za uspešno delo z otrokom z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi, lahko potrdim, saj se je s trditvijo strinjalo vseh 6 anketirancev.

Prav tako lahko potrdim **hipotezo 4**, v kateri sem predvidevala, da je pri delu z otroki z MAS dobro sodelovanje med vzgojitelji, vzgojiteljicami, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci vrtca eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov, saj se je s trditvijo strinjalo 5 anketirancev, 1 pa je bil neopredeljen.

Tudi **hipotezo 5**, v kateri sem predvidevala, da si vzgojitelji in vzgojiteljice želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*, lahko potrdim, saj se je s trditvijo strinjalo vseh 6 anketirancev.

Hipotezo 6, v kateri sem predvidevala, da se otroci z MAS med drugimi otroki v skupini počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo, lahko potrdim le delno, saj so se s trditvijo strinjali 3 anketiranci, 2 anketiranca sta bila neopredeljena, 1 anketiranec pa se s trditvijo ni strinjal. Pri tem je treba poudariti, da je velika prednost vključevanja otrok z avtistično motnjo v redne vrtce v tem, da se otroci zaradi tega počutijo sprejete, učijo se socializacije. Anketiranci menijo, da vključevanje otroka v redni vrtec pozitivno vpliva na njegovo samozavest in samopodobo in da se otrok zato počuti enakovreden ostalim. Veliko pomanjkljivost pa vidijo v času, ki ga lahko namenijo otroku z avtistično motnjo in ga ni dovolj, saj je v skupini od 20 do 24 otrok.

Hipotezo 7, v kateri sem predvidevala, da otroci otroka z avtistično motnjo v skupini dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri otrocih, lahko potrdim, saj se je s trditvijo strinjalo vseh 6 anketirancev.

Tudi **hipotezo 8**, v kateri sem predvidevala, da vključevanje otrok z MAS v redne vrtce razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces

rednih vrtcev, lahko potrdim, saj so se s trditvijo strinjali 4 anketiranci, 2 pa sta bila neopredeljena.

SKLOP B

Hipoteze, povezane z delom učiteljic, učiteljev v osnovni šoli

Hipotezo 1, v kateri sem predvidevala, da učiteljice in učitelji na delo z učenci, učenkami z MAS niso dobro pripravljeni in da v času študija in času zaposlitve niso pridobili dovolj potrebnih znanj, lahko potrdim, saj so se 4 anketiranke s trditvijo popolnoma strinjale, 1 anketiranka pa se je strinjala.

Hipotezo 2, v kateri sem predvidevala, da učiteljicam in učiteljem priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z učenci, učenkami z MAS predstavljajo dodatno delo, stres in napor, lahko delno potrdim, saj sta se dve anketiranki s trditvijo strinjali, dve pa ne, se pa vse strinjajo, da so priprave bolj intenzivne in dolgotrajnejše.

Hipotezo 3, v kateri sem predvidevala, da učiteljice in učitelji menijo, da je za uspešno delo z učencem, učenko z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi, lahko potrdim, saj so se vse anketiranke s trditvijo strinjale.

Hipotezo 4, v kateri sem predvidevala, da je pri delu z učenci, učenkami z MAS dobro sodelovanje med učiteljicami, učitelji, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci šole eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov, lahko prav tako potrdim.

Potrdim lahko tudi **hipotezo 5**, v kateri sem predvidevala, da si učiteljice in učitelji želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*.

Hipoteze 6, v kateri sem predvidevala, da se učenci, učenke z MAS med drugimi učenci, učenkami v razredu počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo, ne morem potrditi, saj se ena anketiranka s trditvijo ni strinjala, 3 pa so bile neopredeljene.

Prav tako ne morem potrditi **hipoteze 7**, v kateri sem predvidevala, da učenci, učenke otroka z avtistično motnjo v razredu dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri učencih, učenkah, saj se vse anketiranke pri tej trditvi niso mogle opredeliti, so pa anketiranke poudarile, se zavedajo pomembne vloge učitelja kot pozitivnega vzgleda.

Hipotezo 8, v kateri sem predvidevala, da vključevanje učencev, učenk z MAS v redne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol, lahko potrdim, saj so se s trditvijo strinjale vse anketiranke.

SKLOP C

Hipoteze, povezane z delom svetovalnih delavcev, delavk, psihologov, psihologinj v OŠ

Hipoteze 1, v kateri sem predvidevala, da svetovalne delavke in delavci, psihologinje in psihologi menijo, da so za delo z učenci, učenkami z MAS dobro pripravljeni ter v času študija in času zaposlitve so pridobili dovolj potrebnih znanj, ne morem potrditi, saj se s trditvijo ni strinjala nobena od anketirank.

Prav tako ne morem potrditi **hipoteze 2**, v kateri sem predvidevala, da svetovalnim delavkam in delavcem, psihologinjam in psihologom priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z učenci, učenkami z MAS ne predstavljajo dodatnega dela, stresa in napora, saj se ena od anketirank s trditvijo ni strinjala, ena je bila neopredeljena, ena pa se je s trditvijo strinjala.

Hipotezo 3, v kateri sem predvidevala, da svetovalne delavke in delavci, psihologinje in psihologi menijo, da je za uspešno delo z učencem, učenko z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi, lahko potrdim, saj sta se z njo strinjali dve anketiranki, ena pa je bila neopredeljena.

Prav tako lahko potrdim **hipotezo 4**, v kateri sem predvidevala, da je pri delu z učenci, učenkami z MAS dobro sodelovanje med učiteljicami, učitelji, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci šole eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov, saj sta se z njo strinjali dve anketiranki, ena pa je bila neopredeljena.

Hipotezo 5, v kateri sem predvidevala, da si svetovalne delavke in delavci, psihologinje in psihologi želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*, lahko potrdim, saj so se z njo strinjale vse anketiranke.

Prav tako lahko potrdim **hipotezo 6**, v kateri sem predvidevala, da se učenci, učenke z MAS med drugimi učenci, učenkami v razredu počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo, saj sta se z njo strinjali dve anketiranki, ena pa je bila neopredeljena.

Hipoteze 7, v kateri sem predvidevala, da učenci, učenke otroka z avtistično motnjo v razredu dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri učencih, učenkah, ne morem potrditi, saj se dve anketiranki s trditvijo nista strinjali, ena pa je bila neopredeljena.

Hipotezo 8, v kateri sem predvidevala, da vključevanje učencev, učenk z MAS v redne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol, lahko potrdim, saj sta se z njo strinjali dve anketiranki, ena pa je bila neopredeljena.

Hipotezo 9, kjer sem predvidevala, da ustrezna individualna učna pomoč pozitivno vpliva na uspešnost učenca, učenke z MAS, lahko potrdim le delno, saj anketiranke sicer v takšni obliki dela vidijo veliko prednost, a ob tem izpostavljajo, da izobraževanje otroka na šoli ne poteka optimalno, saj na redni osnovni šoli ni zaposlenih dovolj ustrezno izobraženih oz. usposobljenih strokovnih delavcev. Kot predlog navajajo, da bi vzporedno z redno osnovno šolo otrok z avtistično motnjo delal tudi izven pouka v institucijah, kjer bi intenzivno obravnavali stiske teh učencev.

SKLOP Č

Hipoteze, povezane z delom strokovnih delavk na posebni šoli oz. šoli s prilagojenim programom

Hipoteze 1, v kateri sem predvidevala, da strokovne delavke menijo, da so za delo z učenci, učenkami z MAS dobro pripravljene in da so v času študija in času zaposlitve pridobile dovolj potrebnih znanj, ne morem potrditi, saj sta 4 anketiranke s trditvijo ne morejo strinjati, ena pa je neopredeljena. Morebiti bi bilo pričakovano, da bi tak odgovor izbrale negovalke varuhinje, manj pričakovan pa je odgovor učiteljice in defektologinje.

Prav tako ne morem potrditi **hipoteze 2**, v kateri sem predvidevala, da strokovnim delavkam priprava prilagoditev in iskanje primernih pristopov pri delu z učenci, učenkami z MAS ne predstavljajo dodatnega dela, stresa in napora, saj vse menijo ravno obratno.

Hipotezo 3, v kateri sem predvidevala, da strokovne delavke menijo, da je za uspešno delo z učencem, učenko z MAS potrebno/ključno sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, kot so psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci, logopedi, lahko potrdim, saj so se s postavljeno trditvijo strinjale vse anketiranke.

Prav tako lahko potrdim **hipotezo 4**, v kateri sem predvidevala, da je pri delu z učenci, učenkami z MAS dobro sodelovanje med učiteljicami, učitelji, otrokom, starši otroka in drugimi strokovnimi delavci šole eden izmed ključnih pogojev za doseganje dobrih rezultatov, saj so se s postavljeno trditvijo strinjale vse anketiranke.

Tudi **hipotezo 5**, v kateri sem predvidevala, da si strokovne delavke želijo več izobraževanj na temo *delo z otroki z avtistično motnjo*, lahko potrdim, saj so se s postavljeno trditvijo strinjale vse anketiranke, pri tem pa so izpostavile, da bi bilo v času izobraževanja potrebnih več seminarjev, delavnic in izobraževanj na temo avtizma.

Hipotezo 6, v kateri sem predvidevala, da se učenci, učenke z MAS se med drugimi učenci, učenkami v razredu počutijo sprejete in njihova avtistična motnja pozitivno vpliva na njihovo socializacijo, lahko potrdim le delno. S trditvijo sta se strinjali dve anketiranki, 3 pa so bile neopredeljene, so pa vse poudarile, da bi bilo zelo dobrodošlo, če bi imeli več možnosti za individualno delo s posameznikom, posameznico in da bi delali v čim manjših skupinah z osebnimi prilagoditvami. Kot predlog so navedle tudi šole oziroma ustanove, ki bi bile namenjene le avtistom.

Hipotezo 7, v kateri sem predvidevala, da učenci, učenke otroka z avtistično motnjo v razredu dobro sprejemajo, kar pomembno vpliva na razvoj empatije pri učencih, učenkah, lahko potrdim, saj so se s trditvijo strinjale 4 anketiranke (1 se ni strinjala).

Prav tako lahko potrdim **hipotezo 8**, v kateri sem predvidevala, da učitelji in učiteljice ter vzgojno-izobraževalna ustanova kot taka z organizacijo posebnih prireditev in dogodkov v znak spoštovanja oseb z avtistično motnjo skrbijo za splošno ozaveščanje o AM. Vsako leto na šoli počastijo dan avtizma in ga skupaj z učenci na primeren način predstavijo skozi aktivnosti, ki jih imajo njihovi učenci, učenke, otroci z motnjo avtističnega spektra najraje.

8 SKLEP

V raziskavi o otrocih z MAS je sodelovalo 23 anketirancev, anketirank oz. intervjuvancev, intervjuvank. Gre za študijo primera, zato ugotovitev empiričnega dela ne morem posploševati, zagotovo pa lahko predstavljajo smernice, izhodišča za nadaljnje raziskovanje in izboljšave na področju, s katerim sem se ukvarjala. S svojo raziskovalno nalogo lahko delno potrdim, da avtizem ni le motnja, ki zaznamuje življenje posameznika z avtistično motnjo in njegovih bližnjih, ampak je lahko tudi velika prednost, saj sem z anketnimi vprašalniki in intervjuji s starši otrok z MAS dokazala, da se otroci lahko uspešno vključujejo v družbeno in družabno življenje, vendar pa so potrebne tudi številne prilagoditve, ki so natančno predstavljene v razpravi empiričnega dela. Hipotezo, da so osebe z avtistično motnjo v današnji družbi zaznamovane z raznimi stereotipi, ki so se ohranili iz preteklosti in da je avtizem bolezen, o kateri se premalo govori in ozavešča, lahko potrdim. Kljub prizadevanjem vzgojno-izobraževalnih delavcev in delavk ter strokovnih delavcev in delavk je avtizem v današnji družbi še zmeraj premalo oziroma skoraj (ne)znan. Tudi starši so poudarili, da bi se moralo v vrtcih, šolah, v medijih (tiskanih, kot so strokovna in leposlovna literatura, informativna literatura, revijalni tisk, časopisi, filmi, oddaje ...) ⁴ in sploh v širši javnosti govoriti o tem. Ozaveščanje bi moralo biti premišljeno in načrtovano že od vrtca; že otroke bi bilo treba naučiti sprejemati drugačnost, različnost in jo spoštovati, ob tem pa se naučiti drugačnim, različnim tudi pomagati. Mediji (časopisi, radio in televizija), ob svetovnem dnevu avtizma, 2. 4., veliko pišejo in govorijo o obravnavani temi, vendar pa bi ravno zaradi neozaveščenosti ljudi bilo treba o tem govoriti in pisati pogosteje.

9 DRUŽBENA ODGOVORNOST

»Družbena odgovornost pomeni biti odgovoren, to je resen, zanesljiv in sposoben zaupati drugim, ki so vredni zaupanja, kot posameznik, v skupini, organizaciji, družbi, svetu. Družbena odgovornost zajema individualno družbeno odgovornost, torej odgovornost posameznika in družbeno odgovornost organizacij, izobraževalnih in razvojnih institucij, društev, ipd.«

Ko sem se lotila raziskovalne naloge, sem se zavedala, da sem za temo izbrala širši družbi manj znano in ob rob potiskano temo. Prav zato mi je predstavljala še večji izziv. Ob anketnih vprašalnikih sem veliko razmišljala o individualni družbeni odgovornosti vsakega posameznika, vsake posameznice. Naj citiram povzet zapis iz intervjuja s starši:

»Ozaveščanje bi moralo biti premišljeno in načrtovano že od vrtca; že otroke bi bilo treba naučiti sprejemati drugačnost, različnost in jo spoštovati, ob tem pa se naučiti drugačnim, različnim tudi pomagati, ne pa »buljiti« vanje.«

Naloga vsakega odgovornega posameznika je naučiti se sprejemati različnost, drugačnost.

Veliko pobud za širjenje in razvijanje družbene odgovornosti organizacij prav tako prinaša empirični del raziskave. Vzgojno-izobraževalni delavci in delavke ter strokovni delavci in delavke na različnih stopnjah in vrstah izobraževanja opozarjajo na pomanjkljivosti v zakonodaji, prav tako pa predlagajo precej dobrih in realnih rešitev, ki bi otrokom z MAS svet naredile prijaznejši, lepši.

⁴ Seznam nekaterih leposlovnih del in filmov je priložen v poglavju Priloge, Priloga 2.

Naj zaključim s citatom mame dečka z MAS:

»Vse, kar nam je neznano, nam je čudno.

Zato smo tudi »avtistične družine« na pogled čudne, kaotične.

In pogledi, buljenje, včasih, ko nimaš dobrega dneva, bolijo. Ljudje ne poznajo avtizma.«

Maja Kirn

10 LITERATURA

- Hajdič Radinovič, M. (2006): Informacijski paket za starše otrok s posebnimi potrebami. Jesenice: Ljudska univerza.
- Jurišić, B. D. (2016): Otroci z avtizmom – Priročnik za učitelje in starše. Ljubljana: Izobraževalni center Pika.
- Mihelčič, M. (2017): Planet Asperger. Kažipot za starše otrok z motnjo avtističnega spektra. Ljubljana: Založba Mladika.
- Milačič, I. (2006): Aspergerjev sindrom ali visokofunkcionalni avtizem. Ljubljana: Center Društvo za avtizem.
- Opara, B. (2005): Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah. Vloga in naloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami. Ljubljana: CenterKontura.
- Patterson, D. (2009): Avtizem. Kako najti pot iz tega blodnjaka. Ljubljana: Modrijan založba d.o.o.
- Schmidt, M. (2001): Socialna integracija otrok s posebnimi potrebami v osnovno šolo. Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta.
- Schmidt, I., Schmidt, J., Schmidt, M. (2017): Drama je biti starš vesoljca. Maribor: Založba Pivec.
- Vojska Kušar, A. (1993): Naš Ambrož. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vojska Kušar, A., (2013): Naš Ambrož je odrasel. Ljubljana: Modrijan.
- Whitaker, P. (2018): Težavno vedenje in avtizem. Ljubljana: Svetovalnica za avtizem.

Elektronski viri:

- Tjaša Artnik Knibbe: Avtizem, drugačen pogled na svet. Dostopno na URL naslovu: <https://www.dnevnik.si/1042657959/zdravje/za-duso/avtizem-drugacen-pogled-na-svet>.
- Inštitut za avtizem. Dostopno na: <http://www.instavtizem.org/>
- 2. april - svetovni dan zavedanja avtizma. Dostopno na: <https://www.delo.si/prosticcas/zdravje/2-april-svetovni-dan-zavedanja-avtizma.html>
- Strokovni center za avtizem, Center za sluh in govor Maribor (CSGM). Dostopno na: <https://www.csgm-avtizem.si/>.
- Svetovni dan ozaveščanja o avtizmu. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/svetovni-dan-ozavescanja-o-avtizmu-2/>.
- Svetovni dan zavedanja o avtizmu: poziv k integraciji ljudi z avtizmom. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042817032>
- Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami (b. d.). Dostopno na: <http://www.zrss.si/?rub=127>.
- Zveza za avtizem. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/>.

11 PRILOGE

PRILOGA 1

SKLOP A

Raziskovalna vprašanja (vzgojiteljice, vzgojitelj; vrtec)

- Vzgojitelji, vzgojiteljice med izobraževanjem niso pridobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo.
- Vzgojitelji, vzgojiteljice med izobraževanjem niso imeli možnosti pridobiti zadostno število izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo.
- Vzgojiteljem, vzgojiteljicam delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja večji napor kakor delo z ostalimi otroki, ki nimajo avtistične motnje.
- Priprave na delo z otroki z avtistično motnjo dolgotrajnejše od priprav za delo z učenci brez avtistične motnje in so bolj intenzivne.
- Vzgojitelji, vzgojiteljice menijo, da imajo ustrezne kompetence za delo z otroki z avtistično motnjo.
- Dodatna strokovna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo vzgojitelje utruja in dodatno obremenjuje, pomeni dodatno delo in priprave.
- Ure "pouka" in dodatne strokovne pomoči predstavljajo zadostno število ur za uspešno delo z otroki z avtistično motnjo.
- Vzgojitelje, vzgojiteljice delo z otroki z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje.
- Uspešnost otrok z avtistično motnjo je odvisna od stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja.
- Otroci z avtistično motnjo se v skupini čutijo sprejete, enakovredne drugim otrokom.
- Ostali otroci imajo do otrok z avtistično motnjo razvito empatijo, nudijo jim pomoč, če jo ti potrebujejo.
- Otroci z avtistično motnjo se uspešno (glede na sprejetost, uspeh, dosežke) vključujejo v redne vrtce.
- Dodatna strokovna pomoč vzgojitelja, vzgojiteljice in drugih strokovnih delavcev (spremljevalec, psiholog, defektolog, specialni pedagog idr.), ki delajo z otroci z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, otrokom in vzgojitelji predstavlja dobre temelje za uspešno izobraževalno pot otroka.
- Vzgojitelji, vzgojiteljice radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (psiholog, socialna delavka, specialni pedagog, mobilni pedagog idr.), ki delajo z otroci z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo otrokom nudijo pomoč različnih spektrov, morebiti tudi s področja, ki ga sami ne obvladajo najbolje.
- Vzgojitelji, vzgojiteljice bi si na splošno želeli več izobraževanj na temo *Delo z otroki z avtistično motnjo*, kjer bi jim zraven splošnega teoretičnega znanja predstavili različne prilagoditve in vrste pomoči, ki jih lahko nudijo določenemu otroku, ki ima avtistično motnjo in ki potrebuje dodatno pomoč.
- Vzgojitelji, vzgojiteljice se velikokrat samoiniciativno izobražujejo, berejo, raziskujejo o določeni bolezni, primanjkljaju in pomoči, ki bi jo tak otrok potreboval.

- Vključevanje otrok z avtistično motnjo v redne vrtce razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih vrtcev.
- Vzglede vzgojitelja, vzgojiteljice pri sprejemanju otrok z avtistično motnjo ima pomembno vlogo, saj ga otroci sprejmejo za svojega.
- Vključevanje otrok z avtistično motnjo v redne vrtce prispeva k boljši samopodobi in samozavesti teh otrok.
- Vzgojitelji, vzgojiteljice imajo v splošnem pogledu pozitiven odnos do otrok z avtistično motnjo.
- V njihovem vrtcu so otrokom z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje.
- Vzgojitelji, vzgojiteljice otrok z avtistično motnjo (v njihovem vrtcu) sodeluje na sestankih, pri evalvacijah in je enakovreden drugim strokovnim sodelavcem (psihologu, specialnemu pedagogu idr.), ki delajo z otroci z avtistično motnjo.
Praksa vključevanja otrok z avtistično motnjo v redne vrtce se je (v njihovem vrtcu) izkazala za pozitivno.
- Slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, je ustrezno zastavljena in jim tako zagotavlja ustrezno dodatno pomoč ter prilagoditve, ki jih posamezniki potrebujejo.
- Kakšno je vaše mnenje glede vaše usposobljenosti za delo z otroki z avtistično motnjo?
- Kakšno je vaše mnenje o vključevanju otrok z avtistično motnjo v redne vrtce?
- Kje vidite prednosti vključevanja otrok z avtistično motnjo v redne vrtce in kje pomanjkljivosti?
- Na katere ovire največkrat naletite pri delu z otroki z avtistično motnjo?
- Kakšni so vaši predlogi, ki bi pozitivno prispevali k vzgoji in izobraževanju otrok z avtistično motnjo?

SKLOP B

Raziskovalna vprašanja (učiteljice; osnovna šola)

- Učitelji in učiteljice med izobraževanjem niso pridobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo.
- Učitelji in učiteljice med izobraževanjem niso imeli možnosti pridobiti zadostnega števila izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo.
- Učiteljem in učiteljicam delo z otroki z avtistično motnjo predstavlja večji napor kakor delo z ostalimi otroki, ki nimajo avtistične motnje.
- Priprave na delo z otroki z avtistično motnjo so dolgotrajnejše od priprav za delo z učenci, učenkami brez avtistične motnje in so bolj intenzivne.
- Učitelji in učiteljice menijo, da imajo ustrezne kompetence za delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo.
- Dodatna strokovna pomoč pri učencih, učenkah z avtistično motnjo učitelje in učiteljice utruja ter dodatno obremenjuje, pomeni dodatno delo in priprave.

- Ure pouka in dodatne strokovne pomoči predstavljajo zadostno število ur za uspešno delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo.
- Učitelje in učiteljice delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje.
- Uspešnost učencev in učenk z avtistično motnjo je odvisna od stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja.
- Učenci, učenke z avtistično motnjo so lahko uspešni in lahko uspešno zaključijo redno osnovnošolsko izobraževanje.
- Učenci, učenke z avtistično motnjo se v razredu čutijo sprejete, enakovredne drugim učencem in učenkam.
- Ostali učenci in učenke imajo do učencev, učenk z avtistično motnjo razvito empatijo, nudijo jim pomoč, če jo ti potrebujejo.
- Učenci, učenke z avtistično motnjo se uspešno (glede na sprejetost, uspeh, dosežke) vključujejo v redne osnovne šole.
- Učenci, učenke z avtistično motnjo uspešno vključujejo v redne osnovne šole in uspešno zaključijo osnovnošolsko izobraževanje.
- Dodatna strokovna pomoč učitelja, učiteljice in drugih strokovnih delavcev (psiholog, defektolog, specialni pedagog idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, učencem in učitelji predstavlja dobre temelje za uspešno izobraževalno pot učenca, učenke.
- Učitelji in učiteljice radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (psiholog, socialna delavka, specialni pedagog, mobilni pedagog idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo učencem, učenkam nudijo pomoč različnih spektrov, morebiti tudi s področja, ki ga sami ne obvladajo najboljše.
- Učitelji in učiteljice bi si na splošno želeli več izobraževanj na temo *poučevanje otrok z avtistično motnjo*, kjer bi jim ob splošnem teoretičnem znanju predstavili različne prilagoditve in vrste pomoči, ki jih lahko nudijo določenemu učencu, učenki, ki ima avtistično motnjo in ki potrebuje dodatno pomoč.
- Učitelji in učiteljice se velikokrat samoiniciativno izobražujejo, berejo, raziskujejo o določeni bolezni, primanjkljaju in pomoči, ki bi jo tak učenec, taka učenka potreboval, potrebovala.
- Vključevanje učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol.
- Vključevanje učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole prispeva k boljši samopodobi in samozavesti teh učencev, učenk.
- Učitelji in učiteljice imajo v splošnem pogledu pozitiven odnos do učencev, učenk z avtistično motnjo.
- V njihovi osnovni šoli so učencem, učenkam z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje.
- Učitelj, učiteljica učencev, učenk z avtistično motnjo (v njihovi osnovni šoli) sodeluje na sestankih, pri evalvacijah in je enakovreden, enakovredna drugim strokovnim sodelavcem (psihologu, specialnemu pedagogu idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo.

- Praksa vključevanja učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole se je (na njihovi šoli) izkazala za pozitivno.
- Slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, je ustrezno zastavljena in jim tako zagotavlja ustrezno dodatno pomoč ter prilagoditve, ki jih posamezniki, posameznice potrebujejo.
- Kakšno je vaše mnenje glede vaše usposobljenosti za delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo?
- Kakšno je vaše mnenje o vključevanju učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole?
- Kje vidite prednosti vključevanja učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole in kje pomanjkljivosti?
- Na katere ovire največkrat naletite pri poučevanju učencev, učenk z avtistično motnjo?
- Kakšni so vaši predlogi, ki bi pozitivno prispevali k poučevanju in izobraževanju učencev, učenk z avtistično motnjo?

SKLOP C

Raziskovalna vprašanja (osnovna šola s prilagojenim programom, posebna šola)

- Učitelji in učiteljice so med izobraževanjem pridobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo.
- Učitelji in učiteljice so med izobraževanjem imeli možnosti pridobiti zadostno število izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo.
- Učiteljem in učiteljicam delo z otroki z avtistično motnjo ne predstavlja večjega napora kakor delo z ostalimi otroki, ki nimajo avtistične motnje.
- Dodatna strokovna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo pozitivno vpliva na njihov razvoj in izobraževanje.
- Delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo za učitelje in učiteljice predstavlja dodatno delo in priprave.
- Učitelje in učiteljice delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje.
- Uspešnost učencev in učenk z avtistično motnjo je odvisna od stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja.
- Tudi učenci, učenke z avtistično motnjo so lahko uspešni.
- Učenci, učenke z avtistično motnjo se v razredu čutijo sprejete.
- Dodatna strokovna pomoč učitelja, učiteljice in drugih strokovnih delavcev (psiholog, defektolog, specialni pedagog, logoped idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, učencem in učitelji predstavlja dobre temelje za uspešno izobraževalno pot učenca, učenke.
- Učitelji in učiteljice radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (psiholog, socialna delavka, specialni pedagog, logoped idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo učencem, učenkam nudijo pomoč različnih spektrov, morebiti tudi s področja, ki ga sami ne obvladajo najboljše.

- Vzgled učitelja, učiteljice pri sprejemanju otrok z avtistično motnjo ima pomembno vlogo, saj ga otroci sprejmejo za svojega, sebi enakega.
- Na njihovi osnovni šoli so učencem, učenkam z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje.
- Slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, je ustrezno zastavljena in jim tako zagotavlja ustrezno dodatno pomoč ter prilagoditve, ki jih posamezniki potrebujejo.
- Kakšno je vaše mnenje glede vaše usposobljenosti za delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo?
- Na katere ovire največkrat naletite pri poučevanju učencev, učenek z avtistično motnjo?
- Kakšni so vaši predlogi, ki bi pozitivno prispevali k poučevanju in izobraževanju učencev z avtistično motnjo?
- Kakšno je vaše mnenje glede vključevanja otrok z avtistično motnjo v šole s prilagojenim programom ali posebne šole?
- Kako poteka izobraževanje, vzgoja otroka z avtistično motnjo na vaši šoli?
- Kako se program šole s prilagojenim programom ali posebne šole razlikuje od programa redne osnovne šole?
- Na kakšen način na vaši šoli otroke z avtistično motnjo vključujete v družbo (stik z učenci v rednih osnovnih šolah, s srednješolci, z drugimi ustanovami ...)?
- Ali na vaši šoli organizirate posebne prireditve, dogodke v znak spoštovanja oseb z avtistično motnjo (dan avtizma)?
- Ali so na vaši šoli organizirane ekskurzije, izleti za otroke z avtistično motnjo?

SKLOP Č

Raziskovalna vprašanja (svetovalni delavci, psihologi na osnovnih šolah)

- Svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje so med izobraževanjem pridobili dovolj teoretičnega znanja za delo z otroki z avtistično motnjo.
- Svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje so med izobraževanjem imeli možnosti pridobiti zadostnega števila izkušenj glede dela z otroki z avtistično motnjo.
- Svetovalnim delavcem, svetovalnim delavkam, psihologom, psihologinjam delo z otroki z avtistično motnjo ne predstavlja večjega napora kakor delo z ostalimi otroki, ki nimajo avtistične motnje.
- Priprave na delo z otroki z avtistično motnjo so dolgotrajnejše od priprav za delo z učenci, učenkami brez avtistične motnje in so bolj intenzivne.
- Svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje menijo, da imajo ustrezne kompetence za delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo.
- Dodatna strokovna pomoč pri otrocih z avtistično motnjo pozitivno vpliva na njihov učni uspeh.
- Delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo svetovalnih delavcev, svetovalnih delavk, psihologov, psihologinj ne utruja ter dodatno ne obremenjuje, pomeni pa dodatno delo in priprave.
- Ure pouka in dodatne strokovne pomoči predstavljajo zadostno število ur za uspešno delo z otroki z avtistično motnjo.

- Svetovalne delavce, svetovalne delavke, psihologe, psihologinje delo z učenci, učenkami z avtistično motnjo ne utruja, temveč izpopolnjuje.
- Uspešnost učencev in učenk z avtistično motnjo je odvisna od stopnje njihove posebnosti, hibe ali primanjkljaja.
- Tudi učenci, učenke z avtistično motnjo so lahko uspešni in uspešno zaključijo redno osnovnošolsko izobraževanje.
- Učenci, učenke z avtistično motnjo se v razredu čutijo sprejete, enakovredne drugim učencem in učenkam.
- Ostali učenci in učenke imajo do učencev, učenk z avtistično motnjo razvito empatijo, nudijo jim pomoč, če jo ti potrebujejo.
- Otroci z avtistično motnjo se uspešno (glede na sprejetost, uspeh, dosežke) vključujejo v redne osnovne šole.
- Otroci z avtistično motnjo se uspešno vključujejo v redne osnovne šole in uspešno zaključijo osnovnošolsko izobraževanje.
- Dodatna strokovna pomoč učitelja, učiteljice in drugih strokovnih delavcev (psiholog, defektolog, specialni pedagog idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo, dobro sodelovanje med starši, učencem in učitelji predstavlja dobre temelje za uspešno izobraževalno pot učenca, učenke.
- Svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje radi sodelujejo z drugimi strokovnimi delavci (predmetni učitelji, socialna delavka, specialni pedagog, mobilni pedagog idr.), ki delajo z učenci, učenkami z avtistično motnjo, saj z njihovo pomočjo učencem, učenkam nudijo pomoč različnih spektrov, morebiti tudi s področja, ki ga sami ne obvladajo najbolje.
- Svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje bi si na splošno želeli več izobraževanj na temo *poučevanje otrok z avtistično motnjo*, kjer bi nam zraven splošnega teoretičnega znanja predstavili različne prilagoditve in vrste pomoči, ki jih lahko nudimo določenemu učencu, ki ima avtistično motnjo in ki potrebuje dodatno pomoč.
- Svetovalni delavci, svetovalne delavke, psihologi, psihologinje se velikokrat samoiniciativno izobražujejo, berejo, raziskujejo o določeni bolezni, primanjkljaju in pomoči, ki bi jo tak učenec potreboval.
- Vključevanje otrok z avtistično motnjo v redne osnovne šole razbija tabuje, predsodke in omogoča njihovo enakopravno vključitev v vzgojno-izobraževalni proces rednih osnovnih šol.
- Vzgled učitelja, učiteljice pri sprejemanju otrok z avtistično motnjo ima pomembno vlogo, saj ga otroci sprejmejo za svojega, sebi enakega.
- Vključevanje učencev, učenk z avtistično motnjo v redne osnovne šole prispeva k boljši samopodobi in samozavesti teh učencev, učenk.
- Učitelji, učiteljice imajo v splošnem pogledu pozitiven odnos do učencev z avtistično motnjo.
- Na njihovi osnovni šoli so učencem, učenkam z avtistično motnjo zagotovljeni ustrezni pogoji za učenje in napredovanje.

- Učitelj učencev z avtistično motnjo (na naši šoli) sodeluje na sestankih, pri evalvacijah in je enakovreden drugim strokovnim sodelavcem (psihologu, specialnemu pedagogu idr.), ki delajo z učenci z avtistično motnjo.
- Praksa vključevanja učencev z avtistično motnjo v redne osnovne šole se je (na njihovi osnovni šoli) izkazala za pozitivno.
- Slovenska zakonodaja, ki pokriva pravice otrok s posebnimi potrebami, je ustrezno zastavljena in jim tako zagotavlja ustrezno dodatno pomoč ter prilagoditve, ki jih posamezniki potrebujejo.
- Kakšno je vaše mnenje glede vaše usposobljenosti za delo z učenci z avtistično motnjo?
- Kakšno je vaše mnenje o vključevanju učencev z avtistično motnjo v redne osnovne šole?
- Kje vidite prednosti vključevanja učencev z avtistično motnjo v redne osnovne šole in kje pomanjkljivosti?
- Na katere ovire največkrat naletite pri poučevanju učencev z avtistično motnjo?
- Kakšni so vaši predlogi, ki bi pozitivno prispevali k poučevanju in izobraževanju učencev z avtistično motnjo?
- Kakšne so prilagoditve za otroka z avtistično motnjo v osnovnih šolah z rednim programom? Na kakšen način otrok pridobi te prilagoditve (odločba)?
- Kakšni so pogoji za vključitev otroka z avtistično motnjo v osnovno šolo z rednim programom?
- Kako poteka Vaše individualno delo z otrokom z avtistično motnjo?
- Ali se Vam zdi, da izobraževanje otroka na šoli poteka optimalno (v skladu s strokovno stroko)? Kje vidite prednosti in kje pomanjkljivosti, težave, ovire?

PRILOGA 2

Literarna dela, povezana s temo avtizma:

- Rodaan Al Galidi (2016): Avtist in poštni golob.
- Siobhan Dowd (2017): Uganka Londonskega očesa.
- Helen Hoang (2019): Nevesta na preizkušnji.
- Helen Hoang (2018): Kvocien poljuba.
- Damjan Jensterle (2016): Porcelanasti človek.
- Helena Kraljič (2014): Žan je drugačen (slikanica).
- Hari Kunzru (2015): Bogovi brez ljudi.
- David Lagercrantz (2015): Dekle v pajkovi mreži.
- Graeme C. Simsion (2013): Projekt Rosie.
- Graeme C. Simsion (2015): Projekt Otrok.
- Federico de Rosa (2017): Moj avtizem in moja vera.
- Natalija Šimunović (2019) : Elegija.

Dostopno na: <https://www.dobreknjige.si/Oznaka.aspx?id=494#scroll>

Filmi, povezani s temo avtizma:

- Becker, H. (režiser): Merkurjev srd (Mercury rising, 1998).
- Levinson, B. (režiser): Deževni človek (Rain Man, 1988).
- Naess, P. (režiser): Mozart in kit (Mozart and the Whale, 2005).